

МИРА

— НОВЕЛА —

НАПИСАО

П. Ј. ОДАВИЋ

(НАСТАВАК)

II

Била је страшна зима. Ветар је као помаман дувао. На истом месту, где смо га оно први пут затекли, у својој топлој соби крај прозора седео је наш млади познаник и читао. С времена на време спустио би књигу и губио се у маштаријама. Био је нелагодан и нерасположен. Чинило му се, као да му је некакав терет пао на груди па га притискује, и као да му мисли лутају неком суманутошћу кроз коју се не види нити куд се хоће, нити шта се хоће. И ако није могао рећи да је болестан, нити да има каквог узрока да буде нерасположен, ипак је осећао неку и душевну и физичку малаксалост.

Осећао је да ту, где је сада, није његово место, и да и поред најбоље воље неће моћи живети животом својих старих, ма како га сестре о томе уверавале. Живот, какав је он себи замисљао, био је сасвим супротан томе самачком животу у који су га несрећне околности довеле. Није имао друштва, а међутим, пре свега, друштво му је требало, друштво ма једног пријатеља и друга из последњих дана. Осим гробова његових родитеља и његових старих, на томе месту није било ничега више што би га привлачило, јер и детињство му и најслађе успо-

мене из детињства биле су само бледе слике онога што је некада било. А кад би се само мало дуже задржао да премисља о ономе што је некада било, ископнило би у њему и оно мало воље за живот и рад што је још заостало, пошто га је и иначе стално морила мисао, како је све пролазно на овом свету, све, па и добро и лепо и узвишено.

На помисао о лепоме преда и се од једном створи слика Мирна. Због њене лепоте и оне тајанствености, у којој се, као што је то њему изгледало, крила њена прошлост, врло је често мислио на њу, и још од првог дана осећао је у њену присуству неки немир. Осетио би

како му крв по жилама почне брже да струји; како му неки пут нестане речи кад се обрне к њој да је што пита или да јој нареди. Па онда, сети се, како је једном приликом, кад је Мира сама била, запитаво или управо замолио, да му једном каже, ко је она, где се родила, ко су јој родитељи, и што све то крије од њега кад види да јој је он пријатељ, — и како му је она одговорила, да не воли о томе да говори. Он је, наравно, није више питао, али сећа се како је тек после тог његова одговора био љубопитљив да дозна: ко је она?

По приликама, у којима се кретао, те мисли и њима сличне биле су последица његова тадашњег душевног стања, његове самоће и оне меланхолије којој је по природи својој

био наклоњен. Од како му је Мира ушла у кућу, он се осетио променио. Све његове дотле тако растркане мисли беху се усредсредиле на њу. Према њој сиротој, напуштеној, чију је историју у машти својој стварао, осећао је неку ретку нежност, а мало ко и уме да буде тако нежан као несрећан човек који са своје несреће истински пати.

ДР. ИЛИЈА СТЕПАНОВИЋ — АБУКАЗЕМ, СРПСКИ КЊИЖЕВНИК

И њему Мира ни у једном моменту није била проста слушкиња коју он за њен рад плаћа, но симпатично створење које он са задовољством гледа како се креће по његовој кући. Од како је она дошла, њему је његова соба, са оним истим намештајем, изгледала и лепша и спремијенија. Зато јој је био захваљан.

Једно га је само бунило, а то је, што Мира или одиста није примећавала или баш није хтела да примети, да њему њено присуство није то исто што и присуство баба Мартино; да се он, кад је она ту, мења; да му глас друкчије звони; да се радије обраћа њој но баба Марти. И на ту помисао самоћа му је обично бивала тежа по иначе.

Кад је после тога Мира ушла у собу да види да ли добро гори у пећи, и кад је хтела потом да изиђе, он је задржа, и државим, узнемираним гласом зашита је:

— Миро, рече јој: хоћу да те питам о нечем, ал' да ми кажеш праву истину.

Она стаде; обрну се к њему и изненађена, али мирним гласом одговори му: хоћу.

— Што год ми кажеш, продужи он: ја ћу ти веровати; само знај, да ће од тог твог одговора много шта зависити.... Реци ми, да ли си од своје драге воље оставила своју кућу и пошла у свет, или ниси?

— Од своје драге воље, одговори она.

— А да ли је томе био узрок какво твоје рђаво дело?

— Није. Ја ништа нисам урадила што би било рђаво, и по својима могла сам остати код куће колико сам год хтела, јер су ме сви моји баш волели.... А што ме то питате? Да нисте, можда, незадовољни мноме? Реците ми, ја ћу одмах ићи и ипак вам бити захвална.

— Није то. Ми смо задовољни тобом, и видиш, баш зато што те волимо, твоја нас прошлост интересује.

— Сад могу да идем? зашита она.

— Можеш, одговори он.

Кад она изиђе, дође му да је поново зовне, да јој се оправда, толико га је њен изглед и њен глас потресао. Веровао је да говори истину. Затим, мало по мало, и Мира му се поче представљати као некаква жртва, као створ која неправедно страда. Није знао зашто је то, али сама њена појава, њена мирноћа и она њена повученост у многومه су потврђивали ту његову претпоставку. И због тога, чудним развојем мисли, читаво друштво људско представи му се као страшна мешавина у којој је људима суђено да буду непрекидно у неком болесном, нервозном кретању; да гамижу као црви пошени својим животинским инстинктом; да се туку, уједају, отимају један од другог залогај из уста, и да плују на све оне светлије тачке које су изван домаћаја њихова свакидашњег државог гамкења.

После тога размисљања веровао је, да у Мириним очима, у њезину гласу, у њеној лепоти има нечега што јако утиче на њега, и да он, и кад би хтео, не би могао бити индиферентан према њој.

И ту му се од једном, после гомиле магловитих слика, учини као да је он Миру морао још и раније негде видети. Само где? Да није можда у сну?

III

Из тих рефлексија залудна човека трже га коњски бџ и шум точкова. Погледа кроз прозор и виде, како се с друма, који се одмах од његове куће пењао, спустише обична путничка кола, и од прилике баш пред његовим

вратницама зауставише. Из кола изиђе висок човек коме се лице није могло видети, јер је на глави имао руски башлик који му је и чело и образе покривао. На себи је имао дугачак и широк зимски капут а на ногама чизме.

„Ко ли то може бити?“ мислио је Ђура. Али кад затим странац уђе у кућу и проговори, он, као електрисан, скочи и потрча му у сусрет. По гласу је познао свог доброг школског друга, неког Добру Јакшића.

„Не знаш колико си ме обавезао“ рече му Ђура пошто се поздравише: „друштво ми је сад потребније но икада.... Ево већ шест месеци како живим као калуђер; ништа не радим, нити ми се шта ради.“

„Никуд не излазим“ говорио му је даље: „нити ми се и излази.“

— Добро си само могао да живиш тако, корео га је Добра. Мени се чини, и кад би ме везали, да бих ипак нашао начина да утекнем, да изиђем ма куд. Па како си проводио време?!

— Како сам проводио време? — Никако. Седео сам тако у овој соби, читао, писао писма сестрама. Њих је очева смрт јако потресла.... А најчешће сам седео ето баш у тој столици у којој ти сад седиш, и пушећи премисљао....

— То јест, хоћеш да кажеш сањао, додаде Добра. Али то пријатељу ништа не ваља. Ти те снови, веруј, неће ничему добром одвести. И да ми је само знати, како ти то сматраш свој живот, своју младост и своје здравље.... Зар кад је на пољу овако чврсто и здраво време, кад је ваздух као капља росе, да се ти, младић, чвариш крај топле пећи, баш као да си остарио.... Бога ми, ја нисам за то дошао к теби, но сам дошао да идемо по пољу, да ловимо, да јашимо, да пијемо.... Истина, имаш ли какве добре ракије?

— Имам, молим те, сад ће бити.

— Знаш, продужи Добра: ја сам управо дошао теби да мало променим обичан начин живота, па ма то било само за два, три дана.... А већ, ако и за мене буде важило оно: „у град кад хоћеш, а из града кад те пусте“, додаде смешећи се: ја ћу се покорити, јер ти знаш, да сам ја добро дете.

— Видећемо, видећемо, рече Ђура.

— Ја сам ти сад слободан као птица на грани; јер тек ово дана прекрхасмо оца да ме пошаље за неко време на страну.... А шта је, истина, с тобом? Шта ти мислиш? Хоћеш ли и ти на државне јасле, или ћеш, кад ти је Бог дао толико имање, остати свој госа?...

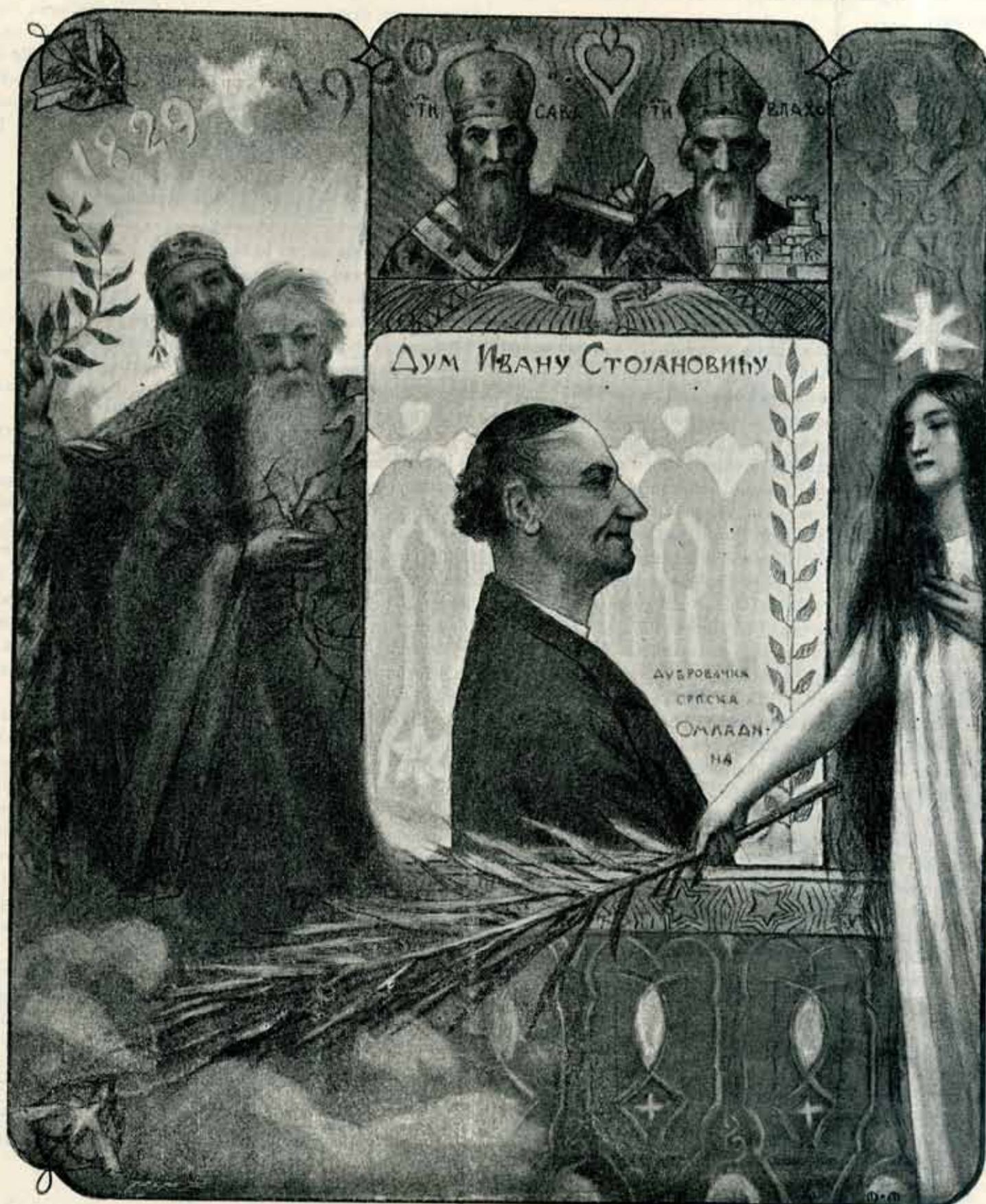
— Ни сам још не знам, одговори Ђура. У таквој сам некој недоумици и неизвесности да ти не умем казати. Ако се будем покорио жељи свога оца, остаћу да и ја живим овде где су ми и старији живели; али ако будем подлегао каквој тренутној мисли, ко зна шта још може бити од мене: могу и ја бити какав ћата.

— Будалаштина, веруј ми, продужи Добра: на државну службу не би требало ни у сну да мислиш, кад ти се може бити без ње.... Хајде ти прво, брајко, некуда на страну, можеш да бираш куд хоћеш; остани тамо неко време, годину, две, три године; види мало света, — па после, после ћеш већ видети шта ћеш.

— А околико имање?!

— Подај коме рођаку нека води рачуна о њему; јер грехота је, брате, везати се већ сад за кућу, кад ти је тек двадесет и три године, и знати, као што ти држиш

Српска Дубровачка Омладина

Дум Ивану Стојановићу

да ћеш у тој кући читав свој век провести па и умрети... Треба се мало и прогурати кроз живот... Само, ти канда се ниси никад слагао с тим. Од како те знам, увек си био тако миран, малодушан, био си повучен, бежао си од друштва....

— Шта ћеш, упаде му Ђура у реч, а глас му задрхта од узбуђења: и сâм сад видим да ми је младост прошла и сувише монотона. Од како знам за себе, непрестано сам живео под неким старачким назорима и принципима. Оно што се зове друштво и *шта ће свет рећи* били су окови којима ме је нека сила спутавала, како ми се чини, још чим сам престао бити дететом. Ја сам увек имао неких обзира те на ово те на оно, што ми је спречавало сваки живљи покрет. Страх ме је и да ти кажем: али ја се, чини ми се, нисам знао ни веселити као што су се веселили други младићи, као што су се веселили моји другови. Ах, кад се само сетим, колико сам пута баш и теби завидео, кад дођеш кући весео и расположен са какве шетње или забаве, и почнеш причати о каквој, наравно, лепој девојци. Видиш, сећам се, да сам се тада више пута питао: „Шта је овоме Добри, њему су све девојке лепе?“ А знаш ли какве сам рефлексије тада најчешће правио, и то у пркос томе, што сам ти, као што рекох, и завидео на твом сталном добром расположењу и твојој веселој природи?!.. Мислио сам, овај Добра ништа не ради, од њега неће ништа бити. Наравно за себе сам онда држао да веома много радим кад зарађујем петице. Па да сам бар тиме био задовољан, него нисам. Значи, да је ипак било нечега у мени што се бунило, зашто да и ја нисам као што сте били ви. Али сам био слаботиња, па нисам могао да се отмам оном свом урођеном страху од свега необичног, свега што се не дешава по неким сталним, утврђеним шаблонима и правилима.... Да ја урадим нешто што би ма из далека личило на какву ексцентричност — Боже сачувај! Моја воља, дакле, била је стално сведена на минимум и радио сам само оно, за што су обично старији говорили: тако треба да раде добри младићи. А све је то, пријатељу, долазило само отуда, што сам био проста играчка оних неумитних закона што се зову *наслеђе* и *атавизам*. Верујеш ли ти, пријатељу, да су и мој отац и мој деда непрестано проводили један дан као други; да су у напред знали шта имају у извештај сат извесног дана да раде. Једном реч: били су робови својих навика.... И видиш, баш с тога, што мислим о томе и долазим до недовољних резултата за себе, верујем, да ће доћи какав догађај који ће ме морати бацити некуд из овог мртвила, па или ће ме избацити на сируд где бих се обрео у свим новим приликама, или ће ме разбити о какву ствену.

— То јест: или ће те бацити у наручја каквој девојци, хтео си рећи, додаде Добра.

— Ко зна, продужи Ђура: главно је да сам ја незадовољан својом младосћу, јер због тога, како сам је провео, ето сам постао старац у својој двадесет четвртој години.

— Па зато ти баш ја и говорим, додаде Добра: да оставиш све то, па да одеш куд у свет. Знаш како је: нови утисци, нови осећаји, нове мисли....

У то се врата од себе отворише и уђе Мира да послужи госта.

Чим је спази, Добра изненађен хтеде нешто да каже, али, пошто се, биће, присети печему, само се напашља

и бојећи се да Ђура или она нису приметили његово трепутно изненађење, мирним гласом додаде:

— У свет, у свет треба да идеш, па би видео како би се после променио. Ти, брате, и не знаш овај свет, нити би се сутра умео у њему наћи, да ти отац није оставио од чега да живиш.... Знаш ли ти шта би било с тобом да си нешто оставио самоме себи?!.. Ти би умро од глади. Јест, јест, ти би морао од глади умрети. Ти немаш никаквог искуства. Верујеш да је сваки човек добар, да мисли само онако као што ти говори.... Ко ти је ова девојка? Запита га пошто Мира изиђе.

— У служби је код мене, одговори Ђура.

— Како у служби? Твоја слушкиња?

— Јесте.

— А знаш ли ко је она?

— Не знам, одговори Ђура, и зачуђено га погледа. Да је случајно ти не познајеш?

— Не познајем је, али знам која је.... Знаш ли болан, да су њу и преко новина тражили?

— Истина?! Запита Ђура и осети како му се од једном нека хладноћа поче да свија око срца. Уплати се да не чује што рђаво о њој.

— О, то ти је читава историја, продужи Добра. Она је ћерка једног капетана и има више година како се воли с једним официром. О томе они нису говорили, али ипак сав је свет знао да се њих двоје воле и да ће се узети. Али пре неколико месеци он буде премештен, и у брзо после тога чу се, да се и оженио.... Шта је после тога било у њеној кући не зна се, тек пре једно два три месеца пуче глас по Н. да је капетаново кћери нестало. Тражили су је на све стране, трчали су и пријатељи и познаници; слали су чак и људе коњанике; држали су да се убила, да се удавила, тражили су је преко власти, преко новина, — али све у залуд....

Ђура, који га је нетремице слушао, чисто се преобрази. Од једном, као да му нека копрена паде с очију. Тек тада јасно виде, колико је имао право кад је веровао, да Мира није обична девојка. И пошто је тако сазнао шта је био узрок њеном одласку од куће, њему, сентименталноме, представи се она у још лепшој светлости. Чинило му се, као да јој око главе види ореол и светитељски и мученички. „Како је тај догађај морао утицати на њу“ мислио је. „Оставити све своје, па се без средстава кренути у свет. Утећи од куће само за то, да не би и даље била заједно с матером својом којој је, без сумње, казала колико се њих двоје воле и како је он добар, племенит, пуи карактера.... Јест, она је морала само с тога утећи, што није могла да подноси толику срамоту. Јер, како је она схватала ту ствар, њој је морало изгледати, као да је до смрти понижена и да чак нема права ни да се правда....“

— Колико има како је код тебе? запита га Добра. Он се трже. Није могао да скрије колико га је та вест потресла.

— Већ је скоро два месеца.

— Па зар ти ниси ништа приметио на њој? Зар ниси видео, да није обична слушкиња, зар ти није изгледала сумњиво?

— Јесте, и више сам пута покушавао да дознам шта о њој, али узалуд.... Само, како је била добра и како се баба хвалила њоме, ја је нисам хтео више ни питати; оставио сам је, а у себи сам мислио: ко зна,

шта се крије иза тога.... Дакле она је утекла од куће због несрећне љубави.... А је ли познавао тога младића?

- Нисам, ал' кажу да је био леп.
- А познаје ли Мира тебе?
- Која Мира?
- Па она, ова девојка.
- Она се не зове Мира, њој је име Даница. Зар ти је казала да се зове Мира?
- Јесте.

(СВРШИТЕ СЕ)

AUTUMNI FLORES

I

НА СТАВИ ТЕ ТУЖАН, СЕТАН
МРТВО ВИДЕХ, ТИЧЕ МОЈЕ;
ОБОРИ ТЕ ЈЕСЕН ХЛАДНА
И ПРЕКИДЕ ПЕСМЕ ТВОЈЕ!

НАШЕМ КРАЈУ ДОВЕЛО ТЕ
ПРЕМАЛЕЊНО СУНЦЕ СЈАЈНО;
И ЈА СЛУШАХ ПЕСМЕ ТВОЈЕ
И ОСЕЋАХ МИЉЕ ТАЈНО.

А ЗАПОСНА ПЕСМА ТВОЈА
ВЕДРИЛА МИ ЛИЦЕ СЕТНО;
У СРЦУ МИ ЉУБАН ПЛАНУ,
ТЕ УЖИВАХ ДОВА СРЕТНО.

АЛ' САД НЕСТА ПЕСМЕ ЗВУЧНЕ,
ЛЕДЕНЕ СУ ГРУДИ ТВОЈЕ...
А НИКО ТЕ НИЈЕ ЗНАО
ОСИМ МЕНЕ, ТИЧЕ МОЈЕ!

II

СЛУШАМ КАКО ДРВЉЕ ЦВИЛИ
СВИЈАЈУЋИ ГРАНЕ СВОЈЕ;
ПОМАМНО ГА ВЕТАР ДРМА
И ПОГРЕВНУ ПЕСМУ ПОЈЕ.

ДО СКОРА СУ БИЛЕ ПУНЕ
ЗЕЛЕН-ЛИСТОМ ГОЛЕ ГРАНЕ,
ПА САД ЖАЛЕ СУДБУ СВОЈУ
И ДОЗИВЉУ СРЕЋНЕ ДАНЕ...

О, КАКО БИХ И ЈА ПЛАК'О,
О, КАКО БИХ СУЗЕ ЛНО,
ДА ОЛАКШАМ ТУГУ ТАЈНУ
И БОЛ ШТО МИ ДУШУ СВИО!

III

ПИЈМО У ЗДРАВЉЕ МЛАДОСТИ БУЈНЕ
НЕКА СЕ ОРИ ПЕСАМА СКЛАД;
БОЖАНСКО ЦИЧЕ НЕКА У ГРУДМА
ОЖИВИ СРЦЕ, ОКРЕПИ НАД.

КРАЈ ЗВЕКЕ ЧАША И ПЕСМЕ ЗВУЧНЕ
СКРИТЕ СЕ МНОГА ТУГА И ВАЈ;
У КОЛУ ВРАТСКОМ, БУРНОМ И СТРАСНОМ
ЧЕКАЈМО ЗОРУ И ЊЕЗИН СЈАЈ.

СИНУЋЕ ЈЕДНОМ ИЗ МАГЛЕ ГУСТЕ
И ДУГОЈ НОћи СТИГНУЋЕ КРАЈ;
ПОГРЕВНА ЗВОНА ЈЕКУЋЕ ЈЕКОМ
ДА ЈАВЕ ЗОРУ И ЊЕЗИН СЈАЈ...

IV

У ХЛАДУ ВРЕЗЕ ШТО ШУМИ ТИХО
ЉУБАВИ ПРВЕ ОСЕТИХ МОЈ,
И ПЕСМОМ СВОЈОМ ЗАПОСА БУЈНОГ
ИЗ ДУШЕ СВОЈЕ ИЗГОНИХ ПОЋ...

.... КАКО ЈЕ САДА ПРАЗНО И ПУСТО!
ГДЕ ЛИ СЕ СКРИО СУНЧАНИ ЗРАК?
ИЗ ПУСТИХ ГОРА, ГОЛИХ И НЕМИХ
КО АВЕТ ЦРНА ИЗБИЈА МРАК.

А СУХО ДРВЉЕ ПОВИЈА ГРАЊЕ —
ПОЗДРАВ ДРУГАРУ И ЗНАНЦУ СВОМ...
О ЗДРАВО МЕСТА МИЛА И ДРАГА,
ИСТО ЈЕ ТАКО У СРЦУ МОМ!

МИЛУТИН ЈОВАНОВИЋ

ДУМ ИВАН СТОЈАНОВИЋ

Пре кратког времена новине су донеле вест да српска академска дубровачка омладина намерава свечано прославити седамдесетогодишњицу живота дум Ивана Стојановића; неколико дана доцније, новине донеше другу вест: да је дум Иван преминуо не дочекавши спремане прославе.

Сирота омладина, сиромас дум Иван! Сиромас дум Иван што није дочекао да види прославу свога рада, награду свога труда; што није доживео заслужено светковање које готово сваки виђенији јавни радник у нас доживи; што није дотрајао да јавно прими најлепше признање које се једном јавном раднику може указати, признање које му је старцу од омладине намењено, од оних који незаинтересовано воле и поштују а погађају ко је за љубав и поштовање. Сирота још више омладина, која овим губи једну од најпречих потпора, један од најачних ослонаца за свој рад!

Треба замислити њен положај, па схватити губитак њен. Она је поштовала дум Ивана и волела његова дела. Видела је, међутим, да су, по дум Ивановој скромности и по општим бедним околностима у којима се књижевност налази, та дела у блиској опасности да пропадну, и онда је хтела да их од те пропасти сачува и стави их у руке целог читалачког света. Дум Иванова дела нису засебно штампана, и она је видела да их треба засебно штампати. Има два међу њима која су најважнија и којима је штампање најпрече: *Историја Дубровника* и *Дубровачка књижевност*. За прво се постарало уредништво српског органа у Дубровнику, друго је омладина узела на се да изда. И омладина је мислила да га изда лепо и да га као дар преда свечару на дан рођења његова. Мислила је још да и више увелича прославу тога дана и пројектовала је о том дану једну ретку свечаност за Дубровник: ту је била и бакљада у нанечерје, и свечана божја служба у јутру, и једна лепа дилетантска пред-

става у вече; ту су имала и српска друштва уделовати, и гости доћи, и изасланства се појавити; речју, ту се имао не само кренути цео локални друштвени апарат с којим се изводе веће свечаности, него се и једна локална свечаност имала претворити у једну велику културну манифестацију српског народа. И то је омладина имала да спреми и изведе. Она је имала да буде тога дана глава свима културним друштвима и изасланствима, она да председава једном тако просвећеном сабору српског народа. Улога врло велика, тим већа што је омладина досада ни близу није такве имала. Њена је улога досада била врло скромна, скоро никаква. На њу нико није гледао као на неко организовано тело, нико је није сматрао као дружину зrelu и способну за јавни живот. Она је тек сад први пут манифестовала своју зрелост и способност. Кренувши мисао о прослави свога учитеља, она је први пут кренула једну јавну мисао, први пут сама излазила пред публику, први пут ступала као целина у јавни живот. Али при том првом ступању, њој је требао неко да је уведе у живот, једно велико име које ће и њој имена довести, један велики ауторитет под чијом ће заштитом изаћи пред публику, један вођа који ће је представити свету. И она је нашла вођа, али јој овај умире у часу кад јој је био највише потребан, и она остаје сама, напуштена, остављена, лишена своје највеће радости, преварена у својем најслађем надању; остаје, као што сама каже, да несудењом свечару свом исплете венац самртнички у место венца славе, и да пада нице пред гроб свога великог учитеља у место да диже високо чашу у здравље његово. На првом кораку, па толика несрећа на њену главу! И опет, сирота омладина!

*

Ко је био дум Иван? Шта је писао? По чему се толико цени? Све су то питања на која сваки од наших читалаца уме наћи одговора, али на којима је ипак потребно застати, пошто је рад овог дубровачког књижевника био врло далеко од нас и кретао се у једној средини из које нам врло мало гласова допире.

Дум Иван је био, то сви знамо, историк, истраживалац наше прошлости, бар једног од најславнијих делова њених, прошлости дубровачке наиме. Он није написао историју Дубровника, али је његов рад на томе пољу готово такав исти као и да је то у ствари учинио. Он је превео најбољи и најпотпунији досадашњи рад те врсте, Енгелову Историју Дубровника, и тиме поправио погрешку коју су пређашње књижевне генерације учиниле оставивши овај рад посве туђ публици. Како, међутим, тај рад не допире даље од 18 века, дум Иван је видео да је данашњем преводиоцу нужно и да га попуни. И он је узео да, уз превод старије историје, исприча и најновију, и да, поред слике сјајних периода дубровачких, пружи данашњој публици и слику, ако не сјајну а оно свакако интересантну, једног периода онадашња, периода неактивности и апатије које су довеле Дубровник до данашњег стања. И он је тај посао свршио познавачки, боље него што би ико други умео. Сам очевидац свију догађаја, познаник готово свију главних личности, посвећени познавалац свију тадашњих прилика, он је од ове историје начинио скоро мемоаре свога времена. Мемоаре тачне, наравно, и пуне, јасне, занимљиве, са пуно познавачких рефлексија и још више, и нарочито, са пуно интересантних анегдота. Јер он је анегдоту волео и у њој

био врло јак: она код њега замењује дуге описе и педантне извештаје, њу он с правом претпоставља сваком другом средству при сликању. Као Мериме, и он је скоро могао рећи: „У историји, ја волим само анегдоту, а, међу анегдотама, највише волим оне у којима ми изгледа да видим истиниту слику нарави и карактера једне епохе.“

Али дум Иван није радио само на овој општој, политичко-културној историји Дубровника, он се бавио и литерарном историјом овога просвећеног града. Његова *Дубровачка Књижевност* је, сетимо се, оно дело којим га је омладина мислила даривати о рођендану. То дело обухвата целокупну књижевност дубровачку, појетску и научну, стручну и филозофску, и беседничку још, речју све што је Дубровник интелектуално створио у току векова. Дело није строго научно, тако не би писали ни Јиречек ни Будмани, то је пре једно популарно излагање, али је то после старог и талијанског Апендинија прво и једино излагање у том пространству; и после, и у њему ипак има доста новог. Јер најпре, дум Иван је био човек који мисли, и онда у његову делу има нових погледа; а после, дум Иван је Дубровчанин, и то стари, а у старих Дубровчана има увек ретких књига и још ређих старих рукописа, па му је отуда могуће било извадити и у дело унети по који непознат податак до којег један модерни истраживалац не би сам доспео.

Ни то није цео књижевни рад дум Иванов. Дум Иван није био само историк, он је био и књижевник у ширем смислу речи. Он је радио и на лепој књижевности, и тај му рад није мањи од научног, и ако је мање познат. Он је, схватимо га тачно, један стари Дубровчанин, један од потомака Нађешковића и Ђорђића, један од последњих представника оних старинских, нама чудноватих генерација, које су подједнако неговале и науку и књижевност и код којих је сваки учен човек сматрао све врсте књижевних послова као своје, као послове на које га сама његова ученост позива.

Дум Иван је, на пример, преводио из туђих књижевности. Преводио је из талијанске новије књижевности: један *Разговор* из Амичиса, једну новелу из Гисландонија с насловом *Носове*, и једну прерадио по непознату писцу али из исте књижевности, с насловом *Човек репат*, мало натегнуто у осталом, природнију у талијанском тексту него у српском, због једног талијанског каламбура на коме цела прича и почива; обе новеле, међутим, од оне старинске врсте новела које су у ствари као басне, као развијеније моралне анегдоте, као дечије приче готово, мало комичне али са моралном тенденцијом, управо због ове и писане. Од таквих, или бар од сличних, ми имамо досад најбољег представника у оној Доситијевој, која је у осталом такође превод с талијанског: *Један пар иллуца*. Преводио је и с латинског: сентенције, можда све, Публилија Сирског, писца из златног века римске књижевности; и неке фрагменте из Петронија, сатиричара из сребрног века, за које се, насупрот раније поменутих не би могло рећи да су дечија лектира и које су зато и остале, заједно са Публилијевим сентенцијама, у рукопису код преводиоца. Додајмо овима и хришћанског писца светог Августина, чије је *Исповести* до пола превео, али у дубровачком наречју, и ни њих није штампао. Преводио је и с грчког, *Облаке* Аристофанове на име; и с немачког: Лесингове *Басне*, деведесет на броју, и један драматички фрагмент из Шилера, оног *Злочот*

ника људи (Menschenfeind), дело из прве периоде песничке и мало познато, али које, по дубини идеја и цртању карактера, не уступа познатима; и с француског, најпосле, и то из писаца чији нас избор мало зачуђава. Он је, наиме, превео Волтерова *Микромегаса*, један од познатих његових малих романа, философских и сатиричних; затим ону бриљантну *Конверсацију код графинице Албани* (коју је преводилац назвао *Шта је слава војничка?*) од Пол-Луја Куријера, једног од најдуховитијих писаца и најбољих стилиста француских, из почетка овог века; најпосле, али врло скраћено тако да је управо извео а не превео, и покварио тим, ако се сме рећи, *Рамоова не-бака*, тај дивни дијалог од Дидроа, који је тако исто леп по композицији као и по стилу, и који је у целини тако вешто распоређен да је Гете, на то се дело ослањајући, доказивао таленат композиције у Дидроа који му је француска критика била порицала. Дум Иван је, као што се види, доста преводио (ни то није све што смо набројили, има још неких неважних ситница) и с разних језика. Избор који је у преводу учинио, у главном је врло добар. Чињен не толико по литерарном мерилу колико по личном укусу, ни по књижевној потреби колико по оном што је преводиоца при читању заинтересовало, овај избор само сведочи о разноврсном читању његовом и довољном разумевању књижевних дела.

Али поред преводила, дум Иван је и оригинално радио на лепој књижевности. Он је, на пример, писао приповетке. Не приповетке из сеоског живота, ни дај Боже, нити новеле модерне, нити у опште новеле какве се у овом веку пишу, него неке нарочите, старинске као из 18 века; приповетке које имају мање причања него дијалога, мање радње него рефлексија, које често немају нимало оних првих него се само из ових других састоје. Јесте ли читали *Лука Малона* који вам је најпознатији јер је штампан и овде, ћирилицом, а који је и прва његова прича? Ето, та прича која највише наликује нашим; која је, ако хоћете, баш приповетка из сеоског живота, јер је из живота ријечког, из живота у дубровачкој околини; у којој су јунаци сељани, у којој су и обичаји њихови, и језик њихов, мало особен и особенији него Љубишини, па ни она није по карактеру као прича Јанкова, чак ни као Љубишина, ни налик. У њој је, као и у осталим дум Ивановим причама, развијена једна тенденција, исказана једна морална рефлексија пишчева, једна истина до које је он дошао посматрањем народног живота и размишљањем о његовој будућности, наиме да ваља чувати народне обичаје. И та прича, као што је дум Иван

сам приметио, није „ни роман, ни повјесница, ни философско разложење него само *лист за спомену да се ожеме која истина*.“ Она је оквир за рефлексије, потка за излагање идеја. А *Госпођа Маре*, а *Жагарац*, а *Ђово*, а *Ђоре*? Све су то приповетке тога рода, све по општој тенденцији сличне *Луку Малому*, све више есеји морални или философски него причања и фикције. *Жагарац* је одиста пре такав есеј него ништа друго, есеј у облику дијалога. То је једна конверсација у којој неки учени људи, поп Никола и Цајетко, са једним простим сељацином, Жагарцем, претресају разне друштвене теме, као што графинца Албани и сликар Фабр у Куријерову спису разговарају о уметности, о талентима и т. д. Ту се, са једним изо-

ДАЛМАТИНСКИ ПАСТИР. Сликао П. Јовановић

биљем цитата често сувишних, претреса о народности, о књижевном језику који мора бити огледало народности, о племству које мора бити чувар њен, о односу цркве и народа, о свему што писац налази да може поданицима бити оружје у борби са владом. А *Ђово* је, ако о њему као вештампаном спису смемо говорити,*) како по свему изгледа, спис исте врсте у главном. Ту можда има више причања него у *Жагарцу*, али је и ту главно тема философска

која се претреса. *Ђово* је врста Кандида који, у младости велики оптимиста, има доципије да искуси велике несреће и, разочаран, постаје песимиста, најпосле у дубљој старости враћа се и од песимизма, и постаје искусан и миран човек. Скоро да каже као Кандид: „То је све лепо, али треба окопавати своју башту.“ И *Ђоре*, најпосле, и то вам је спис исте врсте, и то есеј у облику дијалога, форма једна која је у 18 веку била врло омиљена. Код *Ђоре* ћете веровати ово тим пре што је *Ђоре*, бар једним делом, одиста из 18 века. Ма колико то изгле-

*) На овом и сличним местима, ми смо се служили оном пуног података биографском првом думом Ивана од невољног писца, која је штампана у календару *Дубровнику* за 1898 годину. Писац нитимно познаје дум Ивана и обавештен је о свима његовим књижевним радовима, изданим и рукописним.

дало чудно, тако је. Јер *Боре* је један веома чудноват спис. Нема ваљда у целој нашој књижевности ни једног списа који би му био сличан, не само по врсти него и по композицији и начину постања. У њему су управо два списа, од којих један није дум Иванова. Ми мало пре поменусмо превод *Рамоова нећака*, тај превод међутим не носи наслов који му је Дидро дао. Тај превод је први део дум Иванова *Бора*. Сам дум Иван каже за *Бору*: „овај спис има два дијела: први није друго него *Neveu de Rameau* Дидроа, понашен.“ Чудновато одиста, да на овом застанемо, како је дум Ивану пало на ум да та два „дијела“ сложи у једно дело. Сложи је био немогућ и ма колико да се дум Иван трудио да Дидроа „понаши“ и тиме изједначи његов део *Бора* са својим, први део с другим, ипак стрче јаке противности међу њима, и у детаљима, и у општем тону, у основним принципима који чине философију *Борову*; ипак је, између *Бора* у првом делу и *Бора* у другом, разлика толика колика између два сасвим супротна човека. Јер да се из парискога *Рамоова нећака* истеше локални, дубровачки *Боре*, требало је преимначити много што шта а није било доста заменити Пале-Ројал Бовиновом и *Café de la Régence* кафетаријом Бирмишином.

Најпосле је дум Иван писао и једну драму, *Фрлезију*, у којој је главни јунак, Фрлезија, сматран као луд, али је то философ, мало чудноват, и националист, који тугује и размишља о своме родном граду Дубровнику; затим је скупљао пословице и народно благо, које је јако поштовао и сматрао најбољим извором правог књижевног језика; најпосле је и песме писао, и то не само на српском њего и на латинском, што у осталом није никакво чудо у постојбини Рајмунда Кунића.

Дум Иван је, по свему видимо, књижевник разнострани и књижевник своје врсте. Он је друкчији од ових наших овамо. Он је учен човек, упућен у многим књижевностима, у многим језицима, у многим наукама. Он води уз то философију и размишљање уопште; то можда највише воли. Он размишља о темама философским и темама друштвеним, и то о чем размишља, он стави у књигу. Сва његова дела, и преводи и оригинали, о томе сведоче. Он је читач и размишљач; оно што га при читању заинтересује или до чега у размишљању дође, он преведе или напише. Он је философ-књижевник понајпре, и тиме се разликује од других наших. Али је он још и мало оригиналан, чудноват мало у свом писању. Мало је растркан, на пример, пише каткад без реда, каткад се понавља без потребе и разлога. У преводима је често слободан повише, изоставља и прекраја каткад. У цитирању он не преводи цитат на српски (што у осталом није заману; ни многи други га не преводу), али га не цитира ни на оригиналу, него скоро увек на талијанском и онда мало смешно пада читаоцу кад наиђе на овакве ставове: „*Noi soppiamo...*“ говори Виктор Иго,“ или: „*come se si scoprissi...*“ вели Бајрон,“ или: „*Vattene o parto di mia fantasia*“, да надометнемо оне Пушкинове ријечи.“ У осталом, ми већ ударисмо у ситнице....

•

Као и многи стари Дубровчани, дум Иван није био само књижевник него и нешто више, не само човек од пера него и човек од дела. Његова слика није потпуна ако се узме у обзир само његов књижевни рад; треба насљикати целу, пуну појаву његову.

У Дубровнику, да почнемо мало поиздаље, јавио се око 1880 године српски покрет. Покрет је био спонтан, без икакве страна утицаја, повикао чисто на земљишту дубровачком. То је, у осталом, био део већег српског покрета на Приморју. Али се тај део битно разликовао од целине. Док се у северној Далмацији и Боки, покрет традиционално везивао за веру, и Српство за православље, дотле се у Дубровнику покрет јавио чист, еманципован од других обзира, готово у пркос тим обзирима. Ту се први пут католици огласише Србима. Ту се створи католичко Српство. Појав је био редак али природан. Ако је већина Срба православна, православље ипак није једино обележје српског племена. Католик може бити тако исто добар Србин као и православни. Једно је вера а друго народност. Али је појав ипак изгледао неким опасан и покрет је стекао непријатеље. Међу многим непријатељима, један од најмоћнијих било је свештенство, католичко наравно. Католичко свештенство сматрало је појаву Срба католика као прелазан облик од католицизма православљу и гледало у њему један знак опасан по католицизам. Срби католици временом ће постати Срби православни, тако је мислило свештенство и, наравно, из бојазни за веру, стављало се одмах у ред непријатеља српског покрета. Требало је разбити ту предрасуду и показати да та опасност не постоји. Требало је јаким примерима осведочити да Српство није противник католицизму. Требало је да се један угледан католички свештеник назове Србином.

И то учини дум Иван, међу првима и најугледнијима. Дум Иван је био историк и философ. Он је познавао прошлост свога народа и био човек слободан од предрасуда. И он је видео да је, по историји и свему другом, Дубровник српско земљиште и да су његови становници Срби. Кад је то видео, он је био толико слободан у свом мишљењу да је смео да разликује народност од вере и да се није морао држати предрасуде по којој католицизам није помишљив са Српством. Да се до тога закључка дође, требало је познавати домаћу историју и имати смелости у мишљењу. Дум Иван је имао и једно и друго. Тако је могло испасти то да се он, као један велики достојанственик католичке цркве, назове и призна Србином. Али није дум Иван ни само на томе застао. Он је, напротив, из дана у дан све већим Србином постајао. Како је његов појав изазивао жестоке нападе од стране непријатеља, то се дум Иван борио против њих, и у тој борби све ватренији постајао у свом уверењу. Било да су напади долазили од Хрвата, било од свештенства, дум Иван је све јаче и енергичније бранио своје српско становиште. Његово мишљење постајало је уверење, уверење постајало осећање. И тако је испало да од онога младића који се у задарској семинарији подсмеваше Хрвату Павлиновићу што чита Вукове списе и српске народне песме, постане један од најјачих поборника српске идеје, један од најуверенијих следбеника Вукових. Најпосле, дум Иван је тој идеји ставио у службу и велики део свога књижевног рада. И својим историјама, и својим новелама он је будио и одржавао народност српску. То му је омладина у највећу заслугу уписала, и погодила је тим да му је та заслуга одиста највећа.

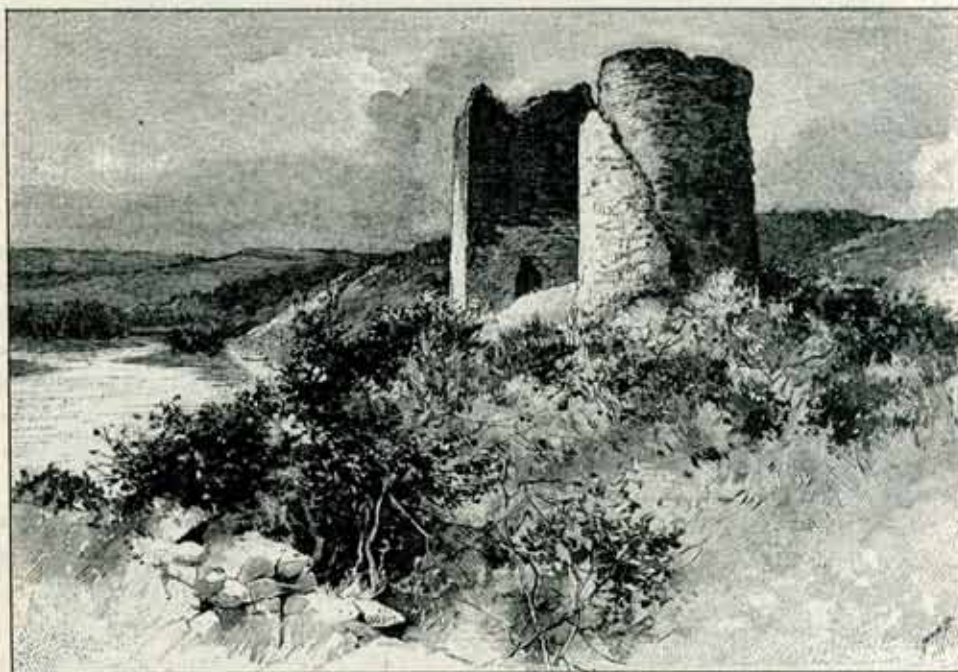
•

Као човек, дум Иван је био један од најбољих људи. Позната је ствар, и сваки вам о том у Дубровнику може напричати пуно анегдота, да је дум Иван давао оскудницама и шаком и капом. Прича се, на пример, да је он, док је био парох у Ријеци дубровачкој, не једанпут целу своју примљену плату раздао сиротињи пре но што је до куће дошао. На вратима би га сестра питала: „камо, Иво, динари?“; залуд га је питала, он их није донео кући. Сестра је, после таквих случајева, трчала за њим не би ли му искамчила ма штогод новаца да најнужније кућевне потребе подмири. Бивало је и тога да, кад му дође који невољник у кућу и заште што за јело себи и својима, дум Иван, кад је сам код куће, дигне с огњишта цео ручак и да га сиромашу. Што ће после сестра вицати и он гладовати, то му је било свеједно. Био је он одиста дарежљив до крајности, до неразумности скоро. Њему новац није требао. Кад је, поставши каноником, добио већу плату, он је прву такву плату разаср'o по столу и викнуо: „Што ће ми ово, што ће мени динари?“ Нису му требали доиста, и зато их је и бацао тако. Али је зато и стекао пријатеља у свакоме. У Ријеци дубровачкој нема сељака који га по добру не помиње. Ја сам их сâм слушао како говоре о њему. У граду Дубровнику тако исто. Кад је дум Иван једанпут прошле зиме полазио са забаво српског Дубровачког Радничког Друштва, чуо сам једног радника који, гледајући за њим, рече: „више волим видети дум Ивана него свог оца.“

А био је оригиналан, чудноват мало, смешан ако се сме рећи у добром смислу, онако један нарочити тип, особењак; то се види већ и по испричаном донекле. Особењак је, на пример, био у говору. Он није интонирао речи обично, него је управо декламовао, готово скандирао. Али ни то декламовање није било обично, него са неким наглим прелазима у тон, с неким модулацијама неправилним и чудноватим. Почне фразу тихо, готово нечујно, неразумљиво, па одједанпут две три речи акцентује енергично, издекламује патетично, и опет се врати на првобитни тон. Имао је обичај и да се засмеје у сред фразе и да се, кроз смеј, обраћа ономе коме говори, непрестано запиткујући: „а? а?...“, као да тражи одобравање од њега. Замислите од прилике такав начин говора, па ћете видети како је тешко бивало ненавикнутом издржати га. Да се човек поплаши од њега, или бар да се збуни. Кажу да је у том погледу било врло интересно слушати га кад проповеда у цркви, а био је иначе добар говорник.

Чудан је био и кад иде. Одевен лепо или не, мантије читаве или мало поцепане, огрнут у зиму једним дебелим шалом, са засеченим полуцилиндриком на глави, забацивао је и дизао високо главу, ону своју старачку карактеристичну главу, налик на Волтерову мало, са оштрим цртама, са ироничним али добрим осмејком; и корачао великим одсечним корацима, лунајући при сваком кораку јако својим штаном о калдрму и дувајући на нос и на уста. Могли сте одмах, ако сте на Илаци били са станом и читали у својој соби пред вече, знати ко иде и куда: ето дум Ивана да прошета и сврати у Ђекарницу Шарићеву, зборно место свију Срба И било вам је мило да видите ту симпатичну и оригиналну фигуру старог Дубровника. Без њега стари град изгледа јамачно пуст и без израза. Човеку је изгледало да гледа некадашњи Дубровник, да гледа град светог Влаха из времена републике, кад види добру и ведру фигуру дум Ивана кад у јутру пође на Пиле, па се помаља испод оних градских врата обавијених оним бршљаном који је он толико волео, и долази на Брсање, место тако угодно за размишљање, које је он изабрао за место радњи свога *Ђора*.

Децу је јако волео. Зато сте око њега могли често видети пуно деце. Њему су деца сваки дан кући долазила да им он преведе латинске задатке и он се радо занимао с њима. Лепо га је било видети једанпут у позоришту, у оном старом али добро очуваном Бондином позоришту, кад су се давали *Tristi amor* Ђакозини, како седи у последњој клупи партера а деца навалила око њега, са свих

ГРАД ДОБОР У БОСНИ. Фотогр. снимак.

страна, нагла се и узјанила на клупу, па га запиткују и уносе му се у лице, а он одговара и ужива да одговара на њихова питања...

Могло би се још пуно говорити о дум Ивану као човеку, али је време већ да једном прекинемо. Место свега другога навешћемо овде једну од многих анегдота које о њему круже. Кад је, пре неколико година, било онело једном виђенијем Хрвату, сви свештеници служе, служи и дум Иван; сви певају, пева и он, али он пева за свој рачун, други текст и другу песму прквену, сасвим друкчије од њих. Поповима криво, мисле да то дум Иван нарочито чини из непријатељства према Хрватима. Кад уђу у сакристију да се свлаче, рећи ће му један: „дум Иване, ако сте се хтели светити, ви се баш осветисте. Ми сви певамо како треба и како оргуље свирају, а ви једини кварите.“ А дум Иван му одврати: „ја пјевам како ми дупа хоће, и тако сви Срби чине, а само Хрвати пјевају како им се свира.“

Такав је био дум Иван: такав инсид, такав делател, такав човек. Ко је имао пажње да прочита све ово што смо досад написали, могао је разумети велики значај овог човека и познати ретку симпатичност његове појаве. И могао је осетити колико смрћу његовом губи цела област нашег јавног рада. Јер смрт дум Иванова није губитак само за српску академску дубровачку омладину која ју је најнепосредније осетила, него губитак и за све нас, за цео народ српски. И, ако је могуће у овом часу послати омладини какву утеху, нека јој највећа утеха буде та, што се око гроба овог последњег Дубровчанина окупило гологлаво и тужно све оно што српски мисли и осећа.

ПАВЛЕ ПОПОВИЋ.

КУДА?

Нежне речи твоје још и сад ми звоне;
Још и сад ме увек без милости гоне
Твоја слика чедна, оно ведро чело,
Поглед што прозира дубоко, дубоко;
Ал' ја више не смем загледати смело
У то замишљено, у то сузно око —
— Склопљених руку, побожно и смерно
Исповест слатку ја сам дуго чек'о;
Ал' удес ковини увек исти беше:
Да смо тако близу, а тако далеко.

И студна срца, уцвељених груди,
Ја бих за облаком што без циља блуди,
За водом што бега кроз до, брег и гај...
Куда? — Оном крају, где се сунце гаси:
Символу утешном, који стално гласи,
Да су наде трошне, да је свему крај.

ВЛАД. Р. ПЕТРОВИЋ.

МАРКОВ ДУБ И МАРКОВА КРУШКА

— ИЗ ПУТОВАЊА ПО МАЋЕДОНИЈИ —

Ни једна српска покрајина можда није тако препуна местима и предметима, која носе име Краљевића Марка, као околина града Скопља у Маџедонији. Куда се год кренете, наићи ћете на места и предмете са Марковим именом. Тамошњи српски народ, који није богат традицијама и причама као наши Ерцеговци, ипак о Краљевићу Марку зна много и прича много. То је његов омиљени јунак. Њега увек спомиње и вазда нађе по неку прилику да вам исприча о Марку, па макар га ви сасвим о нечем другом питали. За што је баш Краљевић Марко остао у тако живој усмени код тамошњег сељака, а не који други српски јунак или какав други важан догађај из наше историје, не могу себи да објасним. Ако није то, што је Марко био последњи владалац у Маџедонији; па народ о ономе последњем највише зна и да прича. Шта било да било, ово је у ствари: да је Марко Краљевић једини омиљени и опевани јунак код свих наших Маџедонаца. Њему певају, о њему причају и његово име дају свима предметима који су необични за другог човека.

Да се не бих удаљавао од предмета, да пређем на саму ствар о којој сам почео говорити. У почетку маја ове године ишао сам као ревизор по српским селима у скопској епархији. Као новајлију све ме интересовало, те сам непрестано запиткивао сапутнике о овој или оној ствари. 12. маја био сам на бачилима села Горњана (Скопска Црна Гора) испод манастира Благовештења на ви-

сини од 950 метара. Са мном беху три наша учитеља и неколико сељака који од старости више не могу да раде него чувају куће или колибе и разговарају госте. Под нама је лежала скопска котлина (висина Скопља: града 335 мет., а вароши до Вардара 300) тако, да смо могли све поље и сва околна села прегледати. У то доба беше дивно погледати скопско поље, када је пшеница у млечила а мак — (опијум, а тамо се зове офијум) процветао па се нека места на пољу беле од цвета макова, као да су снегом покривена, а нека модре од шесторедне пшенице као да су морском водом испуњена. Још Вардар то поље пресеца својим коритом, и вијуга се кроза њ као гуја, док се не изгуби у кланцу више Велеса. У горњем делу поља а на Вардару лежи град Скопље у долини речице Сераве између скопског града и косе Гази-Бабе. Скопље је некад било престоница Немањина, Краља Вукашина и његова сина Марка, а данас је валијско место за Косовски вилајет. Врхови мунарета од 17 скопских џамија сијају се према сунцу, да се Скопље не може прегледати од блеска. Има џамија врло великих и веома богатих. Многе су од њих подигнуте на темељима српских цркава или су само цркве у неколико преправљене за џамије. Тако Сија-бегова џамија најлепша и најбогатија у Скопљу (1000 ока леба раздаје свако јутро скопској сиротињи) подигнута је на темељу и од камена Душанова Св. Ариџела; Алаца џамија на Серави постала је од Цркве Св. Ђорђа Краља Милутина; њој је само оборен звоник и мунаре донето. Све је друго остало као што је и било, те тако сада џамија има олтар и врата окренута западу. Мустаф-пашина џамија на граду више ућумата (конака-валијске куће), такође веома велика и врло лепа, има пет кубета са великим шедраном — водоскоком — у авлији, била је црква св. Петке. Под овом су џамијом сва села (18 их на броју) која су некада припадала манастиру Матејићу. Пармици џамија (блехом покривена) на каменом мосту с десне стране Вардара, у којој је до скоро била смештена џебана (муниција), била је негда црква Св. Недеље и т. д. и т. д.

По крајевима скопске котлине (или поља као што тамошњи народ каже) испод Караџага, два сата удаљено од Скопља, налазе се пригорска села јако збијенога тина са врло мало зеленила — шуме. То сиромаштво у шумама паде ми у очи. Још више ми се то учини некако неприродно, кад испод нас, сев. зап. од села Чучера, у чучерским виноградима спазим један огроман дуб (5 ђака IV разреда не могу га обухватити), коме су се већ неке гране осушиле, неке почеле сушити, а још му се врх (китка) зелени. Запитах старца, који седаше до мене: За што, чича Илија, не гајите дрвеће око кућа, по су вам куће изложене ветру и сунцу и за што не чувате шуме око села по вам поплаве досађују, а онај вам дуб стоји у виноградима као какав самохранац? На то чича Илија, коме је сада 82 године, али је у великој задрузи па одавно ништа не ради, одговори чисто ресавским наречјем, јер поред тога што наши Пригорци лепо српски говоре, овај је старац провео неких 15 година у Србији и био је нераздржљив друг пок. Милојевића — „Не даду, дијете, Турци да шуме по селу и око села имамо, а да хоће и онај дуб да падне сви бисмо запевади.“

— А што Турцима смета шума? — Њима не смета него нама. Ако имаш какво дрво гранато у авлији, одмах беглери и други Турци, који иду по селима ради послова,

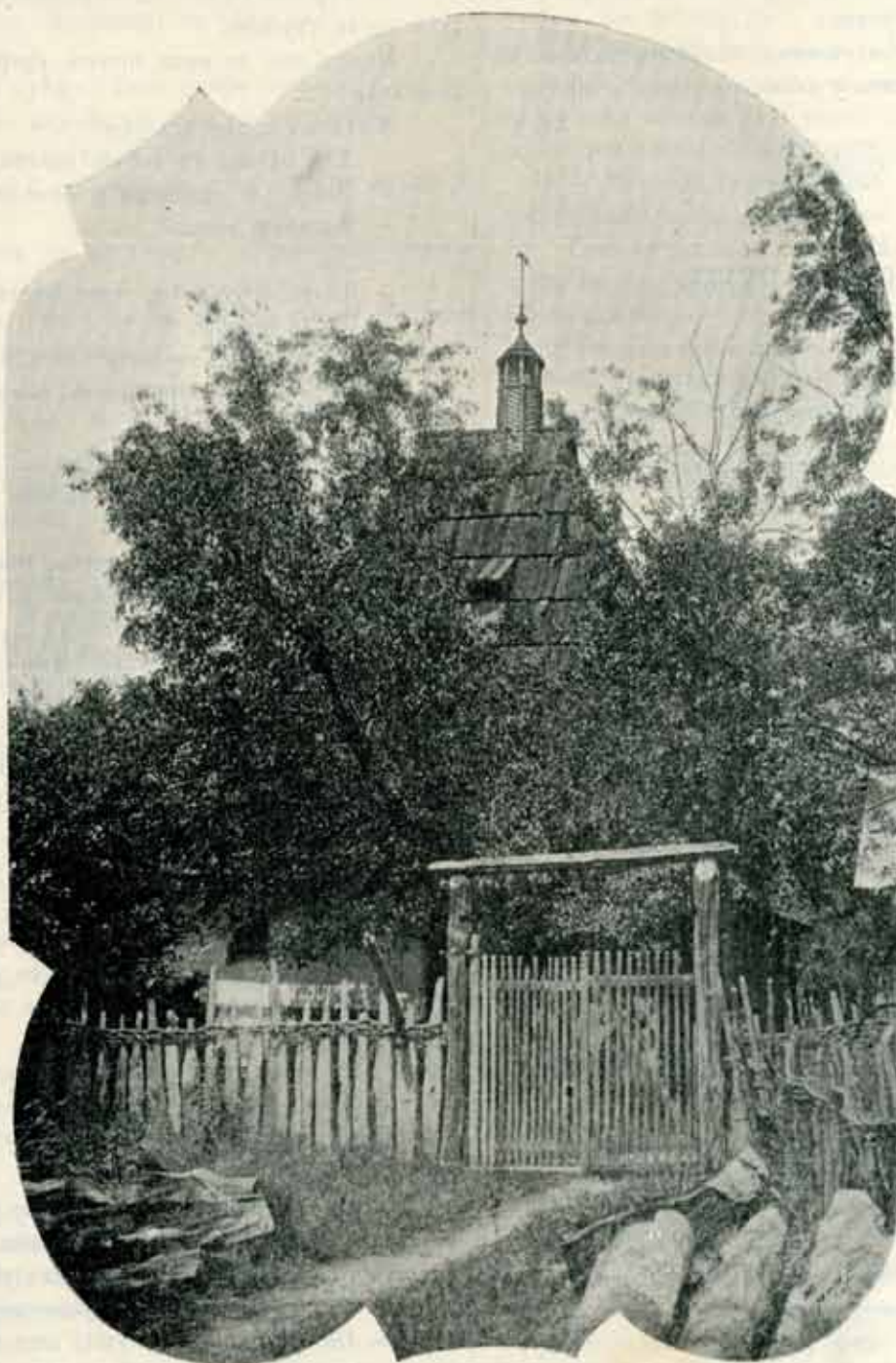
дођу у твоју авлију, траже ти да му простреш што год у лад, па ту излекавају по два и три дана. Нити га смеиш отерати нити га можеш трпети. Само слушаиш што ти заповеда и једва чекаш да се скине беда. Па чим оде, кућу бих своју зацалио, да ми више не дође, а камо ли да дрво не посечем. Тако је исто и са шумама око села. Прво су их Турци секли бојећи се наших ајдука, а сада их ми сечемо због Арнаута, који се провлаче до самих кућа, па нам краду не само стоку него и децу, и онда док их откупимо, половину имања продамо. Ту мало старац одахну па опет настави: А пре него ти почнем причати о ономе дубу, који се зове „Марков дуб“, да ти кажем све шта се овде прича о Краљевићу Марку и да ти покажем све што носи име Марково. — Видиш колико је ово поље (па ми показа целу скопску котлину руком), оно је некада било све Краљевића Марка. Он је седео у Скопљу, али је ишао те гледао како му се поље ради. Заштићавао је народ и бранио од свакога. Народ га је волео и само је њему песме певао. Он се није женио а имао је брата Андрију. Ено у Трески (Треска је десна притока Вардарева и улева се у њега више Скопља) више самога ушћа у Вардар два манастира један више другог, један је Марков а други је његова брата Андрије па по њиховим именима и зову се „Марков Манастир“ и „Андријин“. Више манастира је „Марково Кале“ (Марков град) са кога је чувао Дервен (пролаз из тетовскога поља у Скопско). Исто тако „Марково Кале“ има испод села Кожња, на дну овога поља, при ушћу Пчиње у Вардар, са кога је чувао Дервен из Велеса за овамо. Поред онога доњег Маркова Калета има мало село Пакосево, а зове се за то тако, што се ту Марку десила пакост (несрећа). — Па погледај онамо преко Водна она села Торбешка¹⁾. Кроза њих тече река која се зове Мар-

кова Река. На њојзи је диван манастир „Марков Манастир.“ У њему се и данас служи и ми идемо тамо на сабор о Св. Димитрију. А ово место пак на коме ми седимо зове се Марков Камен. Са њега је Марко скочио ено до на Врвеш (па показа руком добро пола сата пута²⁾. На Врвешу онде где се зауставио имају копите од Шарца и шапе од његова хрта. Доле испод Врвеша²⁾ до самога Лепенца у Качанику има „Мусов гроб“. Ми чувамо и

„Марков Дуб“ да га нико не посече, али желимо да сам што пре скапље, јер за то имамо рачуна. Ево шта народ о овоме дубу прича. Једном кад је Марко путовао по својој земљи дође у ове наше винограде. Ту мало почине а Шарца привеже за колац, кога сам побије у земљу. Кад пође, шћаше да извади и колац са конопцем, али то не мога да учини, јер колац се већ беше примио и своје жике по земљи пустио. Марко одсече конопац од коца и рече: Тешко нама! ово се Турчин укорењује у нашу земљу и догод овај колац буде напредовао и растао, докле ће Турци освајати хришћанских земаља; а чим му почну гране да се суше и опадају и турска ће држава почети пропадати.

Кад се последња грана осуши те и последњи зелен лист на земљу падне, онда ће и последњи Турчин из Јевропе отићи онамо одакле је и дошао! Ову анег-

дотицу чича поче да прича тужним изразом лица, и сврши је мало живље и очима веселијим. Па настави: ми, синко, у ово верујемо, па за то овај дуб и поштујемо и чувамо. Чуо сам од старих људи да причају, да је дуб читавих 300 година напредовао и растао. За то је време и турска држава напредовала и освајала хришћанске

ПОПИНА КУЋА У ШУМАДИЈИ. Фотогр. снимко Д. Ј. Дерек.

¹⁾ Торбешких села има 11 између Водна, тресе Треске и Прнога Врха. Ови Торбешки догоне Ђумура у Скопље и то ни је главно занимање.

²⁾ То је једна коса која се протеже до реке Лепенца.

земље. Ну ево једно 200 година како дуб не расте него му се гране почеле сушити и онадати, а то су српске и хришћанске земље, које су биле под Турском, па су се ослободиле. Сада му још стоји она зелена „китка“ на врху, а то смо ми. Ту старац мало застаде и подиже очи ка врху дуба и као кроз плач врло тихо рече: Е хоће ли Бог дати, да ја видим, да се и она китка осуши и нас сунце са севера¹⁾ огреје.

Овако чича сврши своје причање а ми сви немо поустајасмо и пођосмо у село.

После сам обилазећи скопску епархију долазио на сва места, која ми је чича у своме причању поменуо.

СВ. Т.

НЕК МИРИШУ РУЖЕ...

Нек миришу руже и онима цвају,
Што љубити могу, што уздисат' знају.

Славуј нека пева у сусреће зори,
Љубичица цвета у зеленој гори;

Ласта онде себи нека гнездо вије,
Где невоља нигда завирила није.

Голуб нека гуче на Гавана дому,
Јер он није подан ни бури ни грому.

У дом где се кличе, где се вију песме,
Моја муза сетна приступити не сме.

О, тамо се она ни скрасила не би,
Нит' би игда друга тамо нашла себи.

Ја ту певат боље и певају сузе
Оних, што им Судба све радости узме.

Моја песма оном друг ће вечни бити,
Који мора вазда само сузе лити.

Друг оног што страда, што свој живот куне,
Ком су груди волом и очајем пуне.

Ја ту с њима вазда, њима песме врти
О срећи живота — с њима сузе лити.

С патницима само — ја ту само с њима, —
А на свету јадних и сузних има...

М.

МИХАЛКО

Болеслав Прус (Ал. Гловацки)

(НАСТАВАК)

У вече, као и обично, задари се разиђоше. У повој кући оста на преноћишту Михалко и — девојка.

— Зар нећеш ићи? запити је сељак зачуђен.

¹⁾ Онде се разуме Србија а не Русија.

— Куда ћу, кад је рекао да ће ме истерати...

Сад тек Михалку пуче пред очима.

— Ти си дакле с њим становала? — рече жалосно.

— Па дабоме — шану девојка.

— И њему си целу своју зараду давала, ма да те је тукао?...

— Дабоме...

— Па што си радила тако ружно?...

— Јер сам га волела — одговори тихо девојка, кријући се за стубове.

Момка као да неко пожем удари. Нису га залуду исмевали!...

Михалко приђе девојци:

— Али од сад га нећеш волети?

— Нећу! — одговори и поче горко плакати.

— Волећеш мене?

— Да.

— Ја те нећу тући, нити ћу ти узимати новац.

— То је истина.

— Са мном ће ти бити боље...

Девојка не одговори ништа, само дрхташе и плакаше још јаче.

Ноћ је била хладна и влажна.

— Је л' ти хладно? — запити момак

— Хладно.

Посади је на гомилу опека, плачну. Скиде струку и уви девојку а сам остаде само у кошуљи.

— Не плачи!... Не плачи!... — говорио је. Само ћеш једну ноћ провести тако. Имам рубљу па ћемо сутра најмити стан, а сукњу — ја ћу ти купити. Само не плачи...

Али девојка није обраћала пажњу на говор Михалков. Дигла главу и слуша. Чинило јој се да са улице чује бахат познатих корака.

Ход се примицао. У исти мах поче неко звиждати и викати:

— Хајде кући... Ти!... Камо те?

— Ево ме! — завика девојка скачући.

Истрча на улицу где стајаше калфа.

— Ево ме! — понови.

— А имаш ли новаца? — запити калфа.

— Имам! Ево — нај! — рече дајући му рубљу.

Калфа метну новац у џеп. Затим зграби девојку за косу и поче је тући говорећи:

— А други пут слушај, јер те ни на праг нећу пустити... Рубљом се нећеш откупити... него слушај!... слушај!... — понављаше обасипајући је ударцима.

— Ох, до Бога!... — узвикиваше девојка.

— Слушај!... — Слушај што ти наредим.

— На једанпут пусти девојку, осећајући да га је за врат зграбила нека снажна рука. Једва окрете главу и угледа усијане очи Михалкове.

Калфа је био одважан Мазур, те млатну Михалка песницом у чело да му светлаци сенуше пред очима. Али момак му не попусти врата. На против, стиште још јаче.

— Удави ме, ђаволска траго... па ћеш видети! — јекну загушено калфа.

— Онда је не биј — рече момак.

— Нећу — јекну калфа и исплази језик.

Михалко отвори шаку а калфа се поведе. Удахну неколико пута, а затим проговори:

— Кад неће да је тучем, нека не иде за мном. Воли ме, нека ме воли; али ја тучем, јер ми је такав обичај!... Што ће ми девојка кад не могу да је тучем?... Нек иде до ђавола...

— Па и њи ће... чудна ми чуда! — одговори момак.

Али га девојка зграби за руку.

— Остави нас на миру — говораше Михалко дршћући и стежући га. Не мешај се међу нас...

Момак занемео.

— А ти хајде кући — рече калфа узимајући га под руку. Што ту да те којекакви грде на улици...

Калфа се отрже од ње и рече смејући се:

— Иди к њему! он те неће тући... Та он ти је давао и новаца...

— Море остави ме на миру — обрече се девојка и пође.

— Видиш, са женом треба као са псом!... рече калфа показујући руком девојку. Удри је, па ће за тобом у ватру...

И несташе га. Само се у ноћној тишини хорио његов пакосни смех.

Момак стао, гледа за њима, слуша. Најзад се врати међу зидине и гледаше оно место где је још мало час седела девојка.

У глави је осећао бунило и није могао да се надише. Тек што му је рекла да ће волети само њега — и одмах отишла. Мало пре је био тако срећан, тако је било добро овде, са живим створом, особито с девојком, а сад — како је празно и жалосно!

Зашто је отишла?... Сигурно зато што јој је таква воља, тако јој се свидело!... Шта он ту може, ма да је добар и јак?... По инстинкту је поштовао њену љубав према калфи, није се љутио што је дато му обећање погазила, није мислио натурати силом своје осећаје. Али му је ипак било тако жао ње, тако жао...

Опрљеним од креча рукама отрпе очи и диже струку, прострту на гомили опека и још топлу. Изађе поново на улицу, постоја.

Ништа се не види, само у магли светлуцају црвени пламичци из фењера.

Врати се међу хладне зидове и леже на земљу. Али место да спава, уздисаше тешко, сâм, тужан за својом девојком.

За својом, јер она му је, за Бога, сама рекла да ће волети само њега!

Сутра дан се лати момак рада, као и дотле.

Али му иђаше тешко. Био је изнурен, а и ова му зграда некако омрзла. Где стане, чега се дотакне, што погледа, све га је опомињало на девојку и горку превару. А и људи су му се подсмевали и говорили:

— Шта велиш, глупи Михалко, је л' истина да су скупе девојке у Варшави?

Да су скупе — јесу! Момак је на своју утропио целу уштеду, отезао се од глади, и није учинио ништа, није имао од ње никакве користи, и још га онако гадно напустила.

Беше му овде зло, срамота. С тога, кад чу да у Варшави плаћају боље зидарским помоћницима, крете се тамо, први пут.

Ишао је с једним калфом који обећа да га одведе у улицу где се највише кућа зида.

Кретоше се врло рано, и поприлично иђаху до Висле. Селак, кад угледа мост, зину од чуда. У тај мах му чак и девојка изветри из главе.

Код стражарнице застаде.

— Шта је? — запита онај калфа.

— Не знам, господине, да ли ће ме овуда пустити?

— Глупаче! — обрече се калфа. Ако те ко дирне, реци му само да идеш са мном!

— Па истина јес' — помисли селак и чуђаше се како му то раније није пало на ум. Затим се чуђаше купатилима и баркама како не тону у воду, онако велике, а сем тога никако није могао да верује да је цео мост од чистог гвозђа.

— Мора да ту нису чиста посла — мислио је. Ово-лико гвозђа нема у целом свету!...

Тако су ишли, калфа и Михалко, један за другим, преко моста, преко Новог Зјазда, улицама. Код замка селак скиде капу и прекрети се, мислећи да је то црква. Пред Бернандијским манастиром у мало га омнибус не прегазе. Пред сликом Богородичином хтеде да клекне и да прочита *Оче наш*, те га калфа једва одвуче.

По улицама тишма, редови кола, гомиле људи. Михалко се склањао јединима, наплазио на друге и жив беше премфр од страха да га не избију. Најзад му се у глави замути и — изгуби калфу.

— Господине!... Господине!... — поче викати уплашен, и потера што ягда може улицом.

Неко га задржа говорећи:

— Мир ти, песно!... Овде није слободно викати.

— Ама нестало ми господина.

— Каквог господина?

— Калфе зидарског.

— Ваш ми је господин!... А куда ћеш?

— Тамо где зидају кућу...

— Какву кућу?

— Такву... од опеке — одговори селак.

— Еј, глупаче!... Па и овде зидају кућу... и онамо!... и тамо!...

— Кад не видим...

Ухватише га за руку и стадоше показивати.

— Гледај! Овде једну кућу зидају... онде другу...

— Аха! Аха! — рече Михалко и пође оној другој, јер није требало презазити улицу.

Кад стиге тамо запита за калфу. Али га ту не нађе, него му показаше другу кућу. Али ни тамо не знају за калфа-Настаса, с тога селак мораде ићи даље.

Тако је обишао неколико улица и видео дваестак почетих кућа, питајући се у духу: где ли станују људи којима се куће зидају тек сад?

Постепено се удаљављао од средишта вароши. Улични жагор слабљаше, пролазника све мање, кола готово никако. За то број скела, купа опека и црвених зидова биваше све већи.

Селак већ изгуби паду да ће наћи калфу и помисли да треба наћи рада.

Приђе првој фабрици крај пута, стаде међу раднике и гледаше. С времена на време умешао би се у разговор или би коме што помогао. Једном је помагао да намениша опеке, другоме додао шифол, а онима што су правили малтер говорио је да се не ради тако, него овако. И одмах би показао тако да би упрскао мајстора од пете до главе.

— Шта се моташ овуда, пашче једно? — запита га писар.

— Тражим рада, господине.

— Овде нема за тебе рада.

— Ако нема сад, можда ће бити после. А вама неће шкодити ако коме помогнем.

Писар обешетак, оцени да се момку баш новац не пресина. Извади књижицу и писалку, поче писати, рачунати — и најзад прими Михалка.

Говорило се да је на њему зарађивао двадесет новчића — extra.

У тој је фабрици провео до јесени. Од глади не умре, стана не плати, али ни обуће не купи. То толико што се опи неколико пута, недељом, као свиња. Хтео је чак и скандал да направи у крчми, али немаде кад јер га избацише.

Зграда је расла као из воде. Још зидари нису свршили споредне зграде, а фасада је била покривена, окречена, прозори ударени, па су се почели чак и усељавати.

Крајем септембра окиши се. Радове прекидоше и момке отпустише. Међу њима је био и Михалко.

Писар му је сваке недеље одбијао по нешто од плате, велећи да ће му дати од једанпут. Али кад дође последњи обрачун, момак, и ако неписмен, опази да му је писар подвалио. Дао му три рубље, скинуо капу и почео се чешати по глави, одлажући ногама. Али је писар био завет својом књижицом (у коју је уписивао исплате) толико, да је тек после поприлично времена опазио момка и упитао га сурово :

— Но, шта хоћеш?

— Мора бити, господине, да мени треба више — рече момак повизно.

Писар подрвене. Приђе Михалку, гурну га прсима и рече :

— А имаш ли ти пасош?... Који си ти?...

Михалко завежа. Писар настави :

— Ваљда мислиш, гејачино, да сам ти подвалио?...

— Није, него...

— Онда хајдемо у полицију па ћу ти тамо јасно доказати да си лопов и скитница.

Пасош и полиција узнемирише Михалка, с тога рече :

— Нека вам је моја замука ала!

И напусти фабрику.

А како се и писару није нишло у полицију, ма да су га тамо знали, сврши се на страху...

Момак се нађе сад као оно у сивој равници. Мину своју улицу, уђе у другу, трећу, свраћајући овуда, где год би видео црвене зидове и неколико директа побијених у земљу. — Али су радови већ били посвршавани, или су се завршавали. А кад би питао, хоће ли га примити, нису му чак ни одговарали.

Тако је проводио дане, обилазећи стражаре да му не би затражили пасош. Кујне с топлим јелом није могао наћи, те је живео о кобасицама од крви и сланине, о хлебу, риби, и заливао ракијом.

Већ је потрошио рубљу, не видећи добра. Ноћивао је за плотовима, и тужно за друштвом јер није имао с киме ни речи да прослови.

Паде му на ум да би можда било боље да се врати кући, те је питао пролазнике, којим се путем иде на железницу. Идући по њихову казивању наишао је на железницу, али не на своју.

Видео је некакву станицу, велику, пуно света, око ње ваздан кућа, а од шина ни трага.

Веома се збуну и уплаши, не знајући шта то значи. Најзад му нека добра душа објасни да има још три железнице — али преко Висле.

Сад се сетио да је овамо дошао преко моста и, поћивши негде у рову, сутра дан стаде распитивати који пут води преко моста. Казаше му тачно : куда треба ићи право, где сврнути лево, где десно, и где да скрене. Све је запамтио, али кад стаде ићи и свртати, наиђе на Вислу али моста не нађе.

Онда се врати у варош. На пакост поче киша. Свет се крио под кишобране, а ко га није имао бежао је. Михалко не смеде по оваком пљуску заустављати пролазнике и питати за пут.

Кад би највећи пљусак, стаде уза зид, згрчен, озебао у својој мокрој кабиници, и тешко се тиме што ће му киша бар опрати босе ноге.

Док је тако стојао блед, и док му се с дуге косе вода цедила на кошуљу, заустави се пред њим некакав господин.

— Шта си ти, просјак?

— Нисам.

Господин пође неколико корака напред, па се опет врати :

— Али си гладан?

— Нисам.

— И није ти хладно?

— Није.

— Будала нека! — промрмља господин.

А за тим додаде :

— Али би примио десетак ¹⁾?

— Кад бисте ми дали, узео бих!

Господин му даде новац од три десетак и оде гунђајући.

После се опет заустави, гледаше сељака као да се предомишља нешто, али најзад оде.

Михалко држаше у руци новац и зачуђено мишљаше :

— Не бој се, ала су овде добра господа!

У тај му мах паде на ум да би му овако добар господин можда показао пут до моста, — али већ беше доцкан.

(СВРШИТЕ СЕ)

У ЈЕСЕН

Бурган живот шуми, тече,
А кад падне тихо вече,
Игра, песма, смех и шала
Развијају густу тмину,
Што је крадом сивој пала
На веселу околину.

СОКОЉАНИН

¹⁾ Десетак = новац од 10 новчића.

ИМПРОВИЗАТОР

(ИЗ МОЈИХ УСПОМЕНА)

— Милош П. Ћирковић —

Последњи зрак сунца на западу одбио се од стрмог и каменог брда и ниско ударио о моје прозоре. Светлост му златила високу колу старог замка, што се као гвездо ластавичје припио уз велику и мрку стену; у ваздуху се осећа већ прохладност иза дневне припеке; птице удесиле своју красну песму и сва природа трепти и сија у својој вечерњој светлости. Са улице допире ми жагор, врева и граја да упи за-глухну. Свакога часа тек одјекне ми звиждање локомотиве и зачује се лупа точкова у кратком тамнику или тек ниско лагано пиштаљка пароброда у Лабину пристаништу. И бициклисти, и туристи и беспослена деца, и уморни фабрички радници, све нагло у напред: вечерас је „корзо“ на градском тргу, нешто што мирише на Венецију

А са тамне борове шуме или из вила одашњих Набоба допре ми свеж чист и слатка мириш, кад га ветар нанесе. Пре-да мном Лаба, ривуда и вије се као змија између густих, кудравих брегова. Гледам јој каменом подзидано корито, чујем шум лаких валова и очи ми заноси њена нарочито модра боја. Ситне лађе лагано промичу, а овде онде тек прелети ниски чун преко лаких таласа. У даљи дижу се брда ческе Швајцарске, настављају једна на друге и чине слику још лепшом, живописнијом; уздижу се лаки велови магле и промичу један испред другог тмасти облаци . . .

Од једном допреше ми звуци музике, оштро, весело, брзо. Маса наже још брже у напред, а деца почеше гла-

сно клицати. Добри немачки грађани не пропуштају лако такве прилике. Попити неколико чаша пива и до зоре играти ваљку по десети пут, то им је једино задовољство. Обрех се и сам међу њима. Било ми је некако особито. Осећао сам се потпуно сам и немајући у гомили никога од познатих, задовољавао сам се тиме што ћу моћи да посмотрим њихова весела лица, просто клицање, смех без узрока и као неку силу што их све више гони у на-пред. Неко ме лагано зовну, звук ческога језика трже ме, и тешка рука паде ми на раме. Окретох се: пред собом видим њега, пана Вођичку.

Замислите себи човека висока, витка стаса, чија се еластичност показивала при сваком покрету, малу главу лепа облика, покривену дугим кудравом косом, велике и изразите плаве очи; нос та-нак, правилан као и оштре и нежне усне, одакле је увек текла лепа и паметна беседа. Браду и образе покривала му је светла, плава брада те му је лепо лице још више улепшавала.

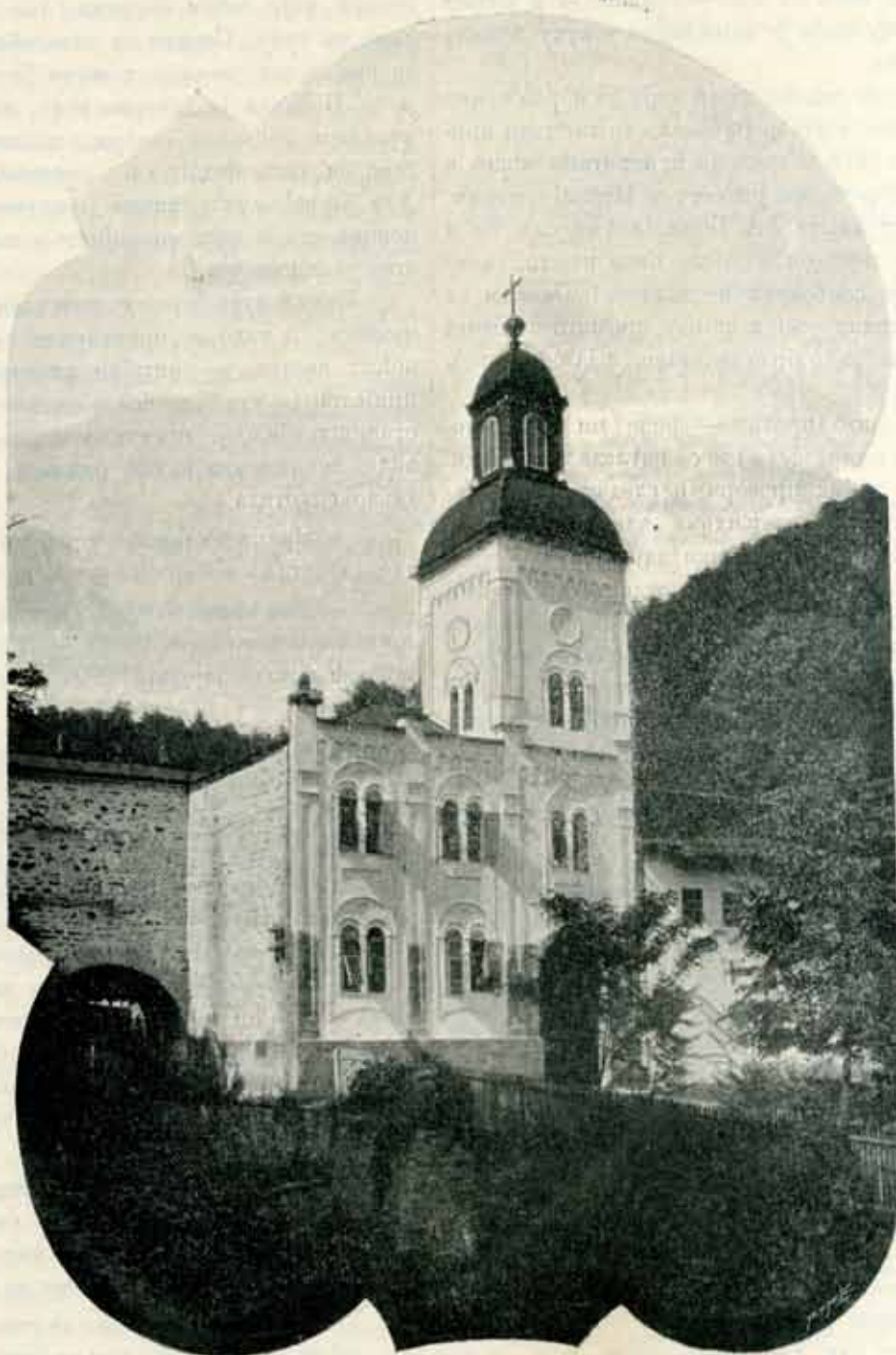
Познајемо се ту недавно. Стан му је преко пута мога десног прозора, те ми треба само прећи преко широке улице.

По народности је Чех, а занимао се свачим или готово ничим: и сликарство, и музика, и појезија, и одушевљавање за народну ствар на зборовима, и свим могућим. Немајући готово никакве сталности и поводећи се за својим тренутним одушевљем бацао је своју кичицу и седао за гласовир, или се ла-ђао пера и у дивљој

ужурбаниости писао и тужио за жалосном судбом своје лепе ческе домовине

Рећи ћете: дилетантизам! На против то беше човек велика дара и сважне маште, природа му је дала све што му је могла дати, али му је при таквим приликама неодложно потребна, покретач свега, воља недостајала. На једном предмету задржавао се врло мало.

И у тихом вечеру или и преко дана, када се од посла одмарао, допирала ми је свирка с његова гласовира, час

МОНАСТИР ВРАЋЕВШНИЦА. Фотограф. снимко Д. Ј. Дерок

нежно, тужно, пуна бола и бескрајне сете, а час громко, снажно, као да све позива на оружје, у борбу слободе и независности. Требало је пак само видети његово жаром преображено лице, светле очи и густу разбацану косу и чути његову омиљену песму: „*Slovan jsam a Slovan boudi*“, и чути глас старице Немеце, како непрестано гуња и псује! По кадшто пак задовољавао се тиме да преседи беспослен целог дана, понурен сав у своје неодређене фантастичне мисли, не прелећући ни за часак преко и једне дирке, нити се пак усуђивао да и руком махне за своју кичицу која је тамо негде у куту лежала бачена и заборављена.

Иначе, била је то златна душа коју је морао свако завољети; мио, умиљат и добар предавао се заштити пријатељства као какво дете и срце је и нехотице ишло к њему. — „Знате ли, рече ми једном: у Италију морам, морам. Без ње бићу ништа. А Боже, какав сам ти и уметник! Видите од мене би и могло бити нешто, ја то осећам, али проклета словенска несталност! Осећам се кадшто као Титан, кадар сам и земљу примити на своја плећа, ал одушевљење тако брзо ишчезне, и ја се земљом једва вучем“....

— Ако немате што против — рече ми после поздрав: — хајдемо к мени, доста сте се нагледали Немаца. Чућемо музику и с мојих прозора и гледати илуминацију. Тешко ми је слушати ове њихове „ахове“ и „охове“ и видети одушевљење после неколико чаша пива.

Лаба се сијала у мору румене светлости а град сав осветљен светиљкама; месец се високо уздигао и бледа му се светлост просула по густом, гранатом дрвећу у градском парку; звуци музике одјекивали су у даљини тихе и мирне ноћи и ваздух мек и благ припија се нежно уз заморена и узбуђена лица; по тесним улицама њиха се мноштво народа и плавокосе Немеце, веселе и насмејане, чешће тек поздраве својим пријатним: „*Guten Abend!*“....

— Тако, сад смо мирни! Седите овде крај прозора, моћи ћете све лепо прегледати. За мене то нема дражи: сит сам Немаца!

У соби перед у највећем степену: на столу поред укусног издања последњих песама Врхлицкога, разне скице у слободним потезима ишаране и премазане бојама; на поду крај гласовира лежала му је раскошна Сметанина „Продана Невеста“, коју је пре кратког времена по скупу цену добио; мала и укусно израђена биста Коменскога била је чудним случајем на његовој постељи. Бело обојени зидови били су ишарани кредом, премазивани већ по стоти пут бојама. Ови први утисци као почеци идеја, које су у њега биле врло обилате, тренутно се појављивале у свој силни вештачке фантазије, служили су му бар као прве скице, које је на платну ваљало усавршити.

Обдарен чудновато богатом маштом и јаком тваралачком моћи, долазио је свакога часа до нових идеја, о којима је говорио свим заносом и одушевљењем правога фанатика. Сад је отпочињао апотеозу младе Ческе, у облику красне женске, озарену сјајем јутарњег сунца, а испод ње, дику и понос чешког народа, Палацког и Челаковског, где ведрa и весела погледа указују скупљеном народу победу у будућности; сад ју је представљао тужну, уплакану, са изразом патње и тешка бола, обучену сву у црнину, расиплетених дугих власи, где управља поглед

у даљину и тужно жали за својом милом и драгом децом. Шлеском и Моравском, које, скривене у тмнини и пружених руку према њој, злати већ сјај јутарње светлости и тмину разгони; сад му је пак долазила као божица слободе, смела погледа и отворена држања, са златним ореолом око бујне јој косе, где смело позива подјармљене народе у борбу слободе и независности, у борбу светлости и победе.

Били смо у једном од оних чисто словенских разговора, који собом обухватају све и пажњу усредсређују само на тему. Стране се тада обично не разумеју, теме се сваки час мењају и живо се долази до нових предмета. Вођичка је говорио тихо, лагано, с великим разумевањем у свакој ствари; кадшто би се тек зажарио, глас би више подигао и у нестриљењу устао са седишта. Али би већ после, пошто је крупно коракнуо једном два, поново сео и опет спокојним и мирним гласом наставио што је и отпочео.

Звуци музике још су нам допирали, али некако слађе, нежније, и тихо се простирали по мирном покоју ведре ноћи; ваздух је постајао хладнији и његова хладноћа пријатно је утицала после дневне жеге; у Лабину пристаништу било је поступно мирно а граја с трга све је више ишчезавала и, ноћ блажена јунска ноћ, давно се и давно спустила.

— Време је, рекох устајући: — сутра нам се ваља опет видети.

— Да, време је, рече и он и кроз отворени прозор локаза ми озвездано небо. — Погледајте само! Каква лепота, каква појезија! Где је уметност да тако што створи?

На градском часовнику откуца већ један после пола ноћи и ми се растајемо....

Дуго је времена прошло. Од Вођичке никаква гласа, као да је у воду пропао. Нико не знаде што о њему рећи. Питао сам и мрзовољну старицу Немецу. Она само слеже раменима и нискавим гласом одговори: — А Бог би га знао шта он то ради. Мени зацело неће рећи! — Тешко ми је било без њега, гледајући затворене канке на његовој соби и не чујући више звука са његова гласовира.

Једне вечери бану као из небуха. С пута је и још се ни од праха није очистио. Лице му све озарено светлошћу од неке потајне радости, очи светле, а сви покрети у ужасном нестриљењу.

— Тако вас давно нисам видео, отпоче својим пријатним гласом. — Али ви ћете опростити већ, што вам се бар на поласку не јавих; тако је морало бити. Ви сте спремни, је л те? Хајдемо до Ческог Краја!

— Али пријатељу, као да сте у екстази. Тајни одлазак, тајни долазак, сад пак од једном ни да се одморите.

— Видећете, видећете већ. Ко вас пита за умор, ја га и не осећам. Погледајте само! Него можемо већ. Зар не?

Чески Крај није се издвајао из обима града, а постојао је то име просто с тога што су у том делу становили само Чеси. И заглазећи у њега било ми је увек мило, осећао сам се некако лакше. Звук познатог ми језика, веселост, приступачност и предусретљивост, све је то издвајало од немачке озбиљности, уображене величине и напете охолости. Данас је пак у „Беседи“ састанака и весела, лака музика чула се још из далека.

Гостионица окаћена зеленилом; под округлим кестеновима распоређени дуги столови; смеј, песма, усклици и жив разговор за сваким од њих; на узвишеним седиштима свирачи, озбиљни и ћутљиви свирају своје пијесе, цупкајући ногом у такту; деца, весташна и немирна, трче око столова, гласно се смеју и провлаче се поред озбиљних музичара.

Велика дворана препуна: по седиштима гледам и стара, озбиљна и ћутљива лица, прекаљена у борби и животу, чије се године већ примичу крају, али се општој ствари може јоште допринети; и снажне мушке прилике у најбољој снази и животу, у жељу свога рада и стварања, без обзира на сметње и препоне, вољни и кадри да за своју домовину и живот положи и највећу жртву поднесу; и младе, још са овим младе снаге, тек наступиле у живот, са неисказаном радошћу да су и они учесници, са пажњом претвореном у потпуну укоченост, са потпуном готовошћу да полете куд се само претом укаже...

Најзад устаде и он, Вођичка. Ваљало му је рећи коју о своме раду, о своме путу, о својим успесима. Сетих се и нехотице оног говорника из енглеског парламента што га је Хајне у својим писмима из Енглеске тако живо представљао. Поносан као млади соко, смела покрета и држања, те му врти стас дошао још виши; благо му се око узневерило, као да га је збунила изненадна срећа; лице се осуло лаким руменилом и на површину изби она силна љубав, љубав према своме роду и бујица снажних, одушевљених речи полети силно, неодољиво, као оно поток што је камен с пута уклонно, на весело тече у долину.... Свршио је а глас му је одјекивао у мојим ушима, речи су надале на срце и као благ мелем испуњавале га слашћу, а душа је и нехотице летела тамо куда су је његове речи позивале. И мирна тишина после његова говора би од једном снажно прекинута ускликом мноштва гласова и у тренутку спазих га издигнута над осталом масом, са сузом у очима и са неисказаном радошћу и срећом на зажареном лицу....

А на пољу разлеже се блага свирка, чује се смех и граја веселе деце и слатке и благе чешке песме прикидају мирну тишину и звуци им на далеко одлежу у мирном и леном крају.

Последњи пут видесмо се на Вацлавској у Прагу. Заишао сам у једну од првих већих гостионица што се у дугој улици тако често једна поред друге подижу. Столови заузети и једва можеш сести; послуга оштро и брзо корача по глатком поду; из суседне собе с билијаром допиру оштри гласови, у замагљеном од дима простору промичу закарена лица и чује се звук лопти. Нечији глас јаче отскочи и надвиси остале. Звук његов учини ми се тако познат. И на вратима указа се лепа, светла брада и разбарушена кудрава коса — Вођичка!

— Ех, ех, ви овде? Да ли могу да верујем? и топло стиснувши ми руку зачу ме питањима.

— Јесте ли давно већ овде? упитах га.

— Али тако изненада! Ја се писам надао. Хеј, пива, или не, вина, шта је по вољи?

— На како живите? упитах пошто седосмо.

— Богу слава! Иде то већ. Ликове радимо. Биће и боље. Другови су ту.

— Мислите ли и даље?

— И ну ја! Зар ви то не знате? У Италију, у Италију, пријатељу:

„Kannst du das Land, wo die Citronen blühen?“

— Радујем се, али тек од вас чујем.

— Добра душа тај Махачек! Ви га не познајете? Хеј Махачку! Еј, билијар му не да времена.

Откупио је ону апотеозу Ческе. Ту скоро сам је довршио! У Италију, у земљу мојих снова! и он ми снажно стиште руку.

— Желим вам успеха!

— Видећете већ! То ће бити красно. А зашто не би сте дошли к мени. Ја сам са станом у Смихову, у — ској улици.

Оправдах се краткоћом времена.

— Како је по вољи, како је по вољи!

На станици му стискох руку последњи пут и од тога доба Бог зна да ли ћемо се више видети. Да ли је отишао у Италију, не могу вам рећи.

ОБИЧАН ЧОВЕК

ШАЛА У ТРИ ЧИНА

НАПИСАО

Бранислав Ђ. Нушић

(СВРШЕТАК)

IX. ПОЈАВА

Марија, Зорка, Пређашњи.

Марија. (Мицићу) Госпођа? Ваша Госпођа, јес'те?

Мицић. Кој, молим вас?

Дамњановић. Да, моја мајка... Жена мога оца...

Марија. (Рукује се) Тако.... Мило ми је. Врло ми је мило.

Мицић. (И сам хоће да се рукује са Софијом) Мило ми је....

Марија. Ви имате по мало и права да се љутите на мене, али ја мислим, ми ћемо постати толико добре пријатељице, да ћете ми за тим и опростити.

Софија. О, молим....

Марија. Како млади изгледате, као да сте.... Колико сте година већ удати?

Софија. Ја? (Погледа у Дамњановића)

Дамњановић. Ти си мајка удата већ двадесет и шест година.

Мицић. А мени двадесет и седам како сам ожењен; ви сте се таман удале, кад сам ја имао прво дете.

Марија. Како! молим вас?....

Дамњановић. То јест', ви отац рђаво рачунате, јер тринаест и тринаест чини двадесет и шест, а не двадесет и седам; после дванаест и четрнаест чини такође двадесет и шест, па онда тако исто седамнаест и девет, па деветнаест и седам чине двадесет и шест.... Али да богме.... Ти бројеви увек праве забуну.

Марија. Али ви изгледате тако добро, као да нисте толику децу изродили?

Софија. Само једно дете, Госпођо.

Мицић. А ја, богме, шесторо.

Дамњановић. Управо, овде је забуна и код оца и код мајке; да ми је знати само шта се буните! Ето на пример, и то је већ забуна, ти мајка ниси ни благода-

рила Госпођи на гостопримству, које ми је тако лепо указала.

Софија. Заиста, Госпођо....

Зорка. Али, за Бога....

Софија. Па не само мој син, већ вам је и мој муж овде у гостима....

Мицић. Дакле и ваш је муж овде? Ја га нисам видео.

Дамњановић. Ха, ха, ха.... Знате, отац је такав шаливчина. Чудо воли да се шали са мајком.... Он који пут тако по нешто каже, да се сви по кући скидамо од смеја.

Зорка. Ја сам то већ приметила.

Мицић. Ама, кој је шаливчина?

Дамњановић. Не, молим вас, тако у опште говоримо.

Марија. (*Мицићу*) А знам како вам је било кад сте спазили госпођу, а нисте јој се никако ни надали.

Мицић. Нисам.

Марија. (*Софији*) Жалим само, нико вас није дочекао. А мој је муж отишао на станицу.

Софија. Ја нисам ни била на станици.

Марија. Стигли сте јутрошњим возом?

Дамњановић. Да, мајка, пошто си из Јагодине дошла јутрос, то си јутрошњим возом морала стићи.

Мицић. Гле! Зар сте и ви из Јагодине?

Дамњановић. Управо, моја мајка није из Јагодине, али од како се удала за вас живи у Јагодини.

Мицић. То јесте!

Марија. Госпођо, опростите. Ми вас и не пудимо да уђете у кућу мало, већ вас пресрели овде, па вас моримо. Изволите.... Изволите, молим вас.

Софија. Хвала. Нисам уморна.

Зорка. Ипак; изволите молим вас. Изволите, господице Јованчи. Хоћете и ли с нама, Господине Влајко?

Дамњановић. (*Њој*) С вама? Увек. Хајдемо, мајка да се мало одморимо.

Марија. (*Изађећи*) Изволите.... (*Улази, а за њом Софија и Мицић*).

X. ПОЈАВА

Дамњановић, Зорка.

Зорка. (*Код самог уласка у кућу застане*) Већ морам да се ердим на вас.

Дамњановић. Да се ердите?

Зорка. Нисте за све време са мном ни речи проговорили.

Дамњановић. С вама? Опростите, био сам одиста у некој забуни.

Зорка. Праштам вам само за то, што сте обичај човек и што већ почињем да се навикавам да волим и ваше махне. (*Улази у кућу*).

Дамњановић. (*Усклићен*) Хвала вам!... (*Улази за њом*)

XI. ПОЈАВА

Вићентије, Никола.

Вићентије. (*Долази са стране, вадећи из кесе новац*) На, дај ова три динара кочијашу (*Даје Николи, који прима и удаљава се*) То је бар свршено. Стало ме је, истина, труда, али је бар свршено, помилован је овај безбожник. Нисам је нашао код куће, али написао сам јој, нека зна да сам јој ја то свршио, и сад већ више нема сметње ни мојој женидби. Чисто осећам као да ме и ревматизам

више не мучи тако као пре. (*Гледа у сат*) Охо! Па ја сам то врло брзо стигао.

XII. ПОЈАВА

Марија, Пређашњи.

Марија. (*Изази из куће*) Рече ми момак да си стигао, пријатељ Вићентије.

Вићентије. Стигао јџ, као што сваки момак може стићи.

Марија. А да знаш, ко нам је још стигао?

Вићентије. Е?

Марија. Госпођа, жена газда Јованчина из Јагодине.

Вићентије. Стигла? А Арса?....

Марија. Он је у парони. Није жену ни дочекао; не знам где се део.

Вићентије. Па?

Марија. Види се красна и наметна жена. Него нисам јој још ни речи проговорила, то знаш ти и Арса.... ви то....

Вићентије. Какав Арса? Ја ћу то; ја морам да свршим целу ствар јер, видиш, ја сам то и дужан.

Марија. Па већ кад си свршио себи сврши и нама.

Вићентије. Шта сам свршио себи?

Марија. Е! Већ мислиш, ако ми ниси казано, ја ништа не знам.

Вићентије. Шта знаш?

Марија. Да хоћеш да се жениш.

Вићентије. Па јест, нека и знаш, ја и не кријем. Хоћу, богме, не могу ја више овако.

Марија. Жени се, пријатељу, и нека ти је срећно али те молим, једно ми бар реци; ко ти је то проводицао и ко ти је напунио главу.

Вићентије. Сам. Ја сам себи и пуним и празним главу. Нема ту нико посла, већ ја сам. Тако, смислио сам да се морам женити, а нашао добру и честиту жену; видићеш је, паметно, ваљано а лепо!

XIII. ПОЈАВА

Мицић, Софија, Дамњановић, Зорка и Пређашњи.

Мицић. (*Изази из куће под руку са женом*) Е, Вићентије брата, ходи да те познам, ово је моја жена.

Софија. (*Ужасне се кад сагледа Вићентија*) Јух!....

Вићентије. (*Ужасне се и сам и испусти сунцобран који је имао у руци*) Шта!.... Како?.... Које?.... Ко?.... Јованче?....

Мицић. Кажем, моја жена.

Вићентије. Јованче, брата рођени! Шта ти то говориш!.... Госпођо?.... Госпођо Софија?.... Како то?....

Софија. Али, молим вас, то је знате једна ствар....

Вићентије. Шта ствар?.... Каква ствар?.... То није никаква ствар; то не може бити.

Мицић. Шта не може бити?

Вићентије. То није твоја жена. Ви.... Ви, Госпођо.... ви сте удовица.

Дамњановић. Молим вас, шта ви говорите, Господине Вићентије, моја мајка не може бити удовица код живог мужа.

Вићентије. Молим, нећу објашњења; нећу никаква објашњења! Ова госпођа је удовица, а ако није, она мора бити удовица. Ја хоћу на чисто да знам.... Јованче, говори ти овде чисто и отворено: јеси ли ти сигуран да је то твоја жена?

Харемска свирачица

СЛИКАО А. Фабрес.

Мицић. Оно Што се сигурности тиче, ако ме то питаш, нисам сигуран, али Ето видиш!

Софија. (*Вићентију*) Господине, кад бисте се само мало стрпили.

Вићентије. Је ли ја да се стрпим? Не могу ја више да се стрпим Нећу ја да се стрпим

Дамњановић. Али, Господине, каквим ви то тоном говорите са мојом матером?

Вићентије. Није овде реч о тону, о томе можемо други пут разговарати, већ је овде питање овде је главно питање Управо, ја и сам не знам, шта је овде главно питање, али што знам то је, да Јованче и ви Госпођо Другим речима, ја сам овде изигран; ја сам просто изигран и ја то нећу ја то нећу никад допустити!

Софија. Али, молим вас, ви нисте изиграни.

Вићентије. Ја сам изигран, јер једна жена не може бити и жена и удовица, јер да би била жена потребно је да јој је муж жив, а да би била удовица, потребно је да јој муж није жив. Ја хоћу дакле, Госпођо, да ми се на чисто каже, је ли ваш муж жив или није жив?

Мицић. Молим; ако је о мени реч, ја знам сигурно да сам жив.

Вићентије. Па кад си жив, онда како може твоја жена да буде удовица?

Марија. Али, молим вас, ја цео овај разговор не разумем

Мицић. Ни ја га не разумем али једно знам, а то је да ти, брате Вићентије, грешниш душу што хоћеш мени да докажеш да нисам жив.

XIV. ПОЈАВА

Арса, Перса и Пређашњи.

Арса. (*Улази напред сам а Персу, која иде за њим оставља за собом, показујући јој рукама да се сакрије иза њега, да би направил изненађење*) Јованче, једно изненађење Кажи драгичка.

Мицић. А, ти си Арсо. Баш добро! Да ти прво представим: моја жена.

Арса. Твоја же

Перса. (*Улази као на небуду*) Јованче! Црни Јованче! Јух! Јух! (*Хоће да падне у несвест; Марија и Зорка је придржавају*)

Јованча. (*После мале паузе, за време које је глуми наоколо зверео*) Драгичка!

Софија. Боже, сине, шта је ово све?

Вићентије. Проста, врло проста ствар, човек има две жене, једну за лето а једну за зиму.

Перса. Јованче, гром те спалио!

Арса. За Бога, Јованче, шта је то; шта ти то радиш?

Мицић. Ама кој ради? Је ли ја радим? Молим вас чекајте људи. Ја сам честит човек Ја нећу више овако Ви играте са мном комедију, нити сам ја чији отац, нити имам жене.

Перса. (*У плач*) Зар си дотле, несрећниче, забасео да се сада одричеш и жене и деце.

Мицић. Ама, чекај Кој се одриче! Чекај

Вићентије. А! Дакле се не одричеш! Него поред живе жене преотимаш и удовицу, коју сам ја испросио?

Дамњановић. Охо!

Вићентије. Јест, испросио ја; ја сам је крваво стекао то јест, нисам је крваво стекао, већ

Марија. }
Арса. } А? Дакле си њу испросио?

Вићентије. Јест њу, ако хоћете да знате.

Дамњановић. Мајка?

Софија. Стри се, сине, објаснићу ти.

Мицић. Па кад си је, брате, ти испросио, од куда је то изишло да она буде моја жена и да ти мени још у очи тврдиш, како ја нисам жив.

Перса. Од куд је изишло? Још питаш, од куд је изишло! А, ко је казао да је твоја жена? Ти ти Турцине један! Ти

Дамњановић. Молим вас, ово се више не сноси. Ја ћу вам сву забуну објаснити, јер ја сам свему крив. Не могу да допустим да и даље траје овај неспоразум, који је због мене потекао. Дакле, ствар је у овоме: ја сам написао једну песму

Зорка. Ви написали песму?

Дамњановић. Да. Ја сам написао једну песму. Ја се дакле (*Полазећи у Зорку нарочито наглашава ове речи*) не зovem Влајко Мицић, нити сам син овога Господина

Мицић. Није ми син, тако ми овога крста! А како се зове, то ни дан дана не знам.

Дамњановић. (*Полазе у Зорку*). Ја се зovem Жарко Дамњановић.

Зорка. (*Притрчи му одушевљено*) Ви? Ви сте оди-ста Дамњановић?

Дамњановић. Да, ја Ја, обичан човек Дамњановић.

Вићентије. Па је ли за тебе сам ја јутрос јурио као луд, да будеш помилован?

Дамњановић. Ви?!

Вићентије. Ја, него ко?

XV. ПОЈАВА

Душан, Пређашњи.

Душан. (*Утрчи на позорницу*) Пријатељу! (*За-граи Дамњановића*) Срећно! Помилован си

Софија. (*Притрчи и загрли сина*) Сине!

Дамњановић. У добар час си стигао.

Вићентије. Помилован! Да богме да је помилован, кад сам ја све свршио.

Софија. (*Њему*) Хвала вам.

Арса. Али молим вас, објасните ми, ко је овде коме муж а ко коме жена, и онда, ко је коме син а ко коме отац.

Марија. То се зна, Арсо, ја сам твоја жена.

Арса. Молим те, за мене и тебе то се зна; него у онште ја не могу да видим, ко је коме муж а ко је коме жена.

Софија. Ја Ја сам жена Господина Вићентија (*Пружа му руку*) или ћу то бар бити.

Мицић. А ти Персо? Сад ти је ваљда јасно да си ти у ствари моја жена?

Перса. И да немаш друге?

Мицић. Не дао Бог!

Вићентије. О, Боже! Мало је требало Е, сад тек могу рећи, да сам вас крваво стекао.

Арса. Јеси; али моју Зорку ниси удомио?

Вићентије. Шта нисам? Ко није? Ево ја је просим за мога сина, за овог безбожника.

Дамњановић. (*Прилази и пољуби руку Вићентију*) Хвала вам! Против таквог оца ја немам ништа.

Арса. Па оно, кад је ти Вићентије просиш за свог сина, ја немам ништа против.

Марија. Само ако се хоће деца.

Дамњановић. } Деца се хоће (*Прилазе Марији и Зорка.* } *Софији*)

Душан. Како ми се види, деца су то већ раније свршила.

Мицић. Управо, изгледа, да се све ово преко мојих леђа свршило. Али ако најзад Само нека се зна један пут на чисто, ко је коме син и ко је коме жена.

Дамњановић. И нека се зна, да и обичан човек заслужује љубав!

(ЗАВЕСА ПАДА)

деце. То не би Љубу осиромашило, а њој би помогло. Помогло?... Да ли би заиста помогло? — Кад јој се јави то питање, она се стресе и уздрхта, а на лицу јој се јави осмех пун бола и неке јеткости. Поче размишљати о томе. Једва за другом, долажаху јој на памет све успомене из њезина кратког живота са покојним јој Ацом. Поче се сећати свега онога о чему су се зими често разговарали, посматрајући Мишу како се на кревету игра. Њен Аца био је члан радничког друштва и тамо је, долазећи често у додир са људима који су били образованији, научио по штошта што иначе не би знао или бар не тако добро као што је знао. Ту, у њихову друштву, стекао је он уверење, да човек сиромаш не треба ни у кога да се узда до у себе самога и у свој рад, па је томе

БАБАКАЈ. Фотографски снимак

НА ВРБИЦИ

— ПРИПОВЕТКА —

М. Ј. РИСТИЋ

Ово неколико дана цветне недеље, јадна праља, и ако је сваког дана долазила са свим уморна кући, никако није могла заспати од бриге и бола. Још који дан и сва ће деца поћи у лепим хаљиницама на Врбицу, радујући се своме празнику, а њено јадниче, њен мали Миша, неће се моћи радовати ничему од свега тога, јер му она, поред свега свога рада, није могла готово ништа спремити. Она њена бедна зарада и сувише је мала, да би од ње могла одвојити штогод за њега. Пређашњих година, док је још био жив њен Аца, Миши се по штогод и могло спремити; али сада нема баш ништа. Па ипак, она није могла појмити да он мора остати без нечега. „Није могуће да се и он неће ничим поновати!“ мишљах она. Та ето, има једну кошуљицу коју ће му моћи удесити као да је нова; још кад би могла и остало, макар најпростије било. Али како? Да добије од кога? Ето на пример, су-тра, у петак, иде на рад Љуби мајор-Периној; ако би се она сетила, могла би јој дати штогод од одела своје

и њу увек учио. Он није мрзео никога, али није ни ма-рио да он и његова жена буду сувише понизни пред дру-гима код којих су радили. Она се сећала врло добро, да јој он никад није допуштао да доноси с рада кући уста-јало јело, рђаво воће или друге ствари које би јој они, код којих је радила, хтели по који пут дати. О оделу ни помислити! У почетку, прве године, не знајући за ту његову особину, донела је један мастан капут који јој је једна госпођа била дала, рекавши јој да ће добар бити за њеног мужа. Боже мој! и сад се сећа оне љутње, оне помаме кад јој је сагледао ту хаљину. Да је дошла ни-јана не би ваљда љући био. Поче грдити најпре њу што га је примила, па после окрете госпођу која јој је дала. Није оставио ништа на миру! Онеовао јој је све чега се год сетио. Он, иначе увек врло тих, врло миран чо-век, овог пута био је суровији од онога жандара који је лане о Цветима, на паради, онако бесно гурну. „Мени она то да прати?! Мени!“ — Она га није онда ни нај-мање разумела. То је био први пут да га види таква.

— Никада ни од кога нисам тако шта узео, рече он. Видиш, море, ја не верујем ничему и ако врло мало знам. Ја не верујем ни у шта што често чујем међу сво-јим друговима, да не ваља ово или оно, али, ваљало ил

не ваљало узимати туђу одећу, ја је нећу ни за Бога узети, и не само да је нећу узети, већ ја је се и бојим. Не знам од куда то, али ја мислим да би ми са њом свака рђа дошла у кућу.

Сада, сећајући се тога вечера, она се сетила какав је изгледао кад је изговарао ове речи. Његови бледи образи били су још блеђи, али некако чвршћи. Непрестано је одао по кујни, никако није могао сести. Кад год би угледао онај капут, као да би сагледао нешто и сувише страшно. Сад се сећала врло добро како је морала, онако уморна, одмах да га изнесе и да га баца на поље, далеко од њихове куће. То је био један једини пут, кад се она усудила да донесе стару одећу у кућу; никада више у њихов сиротињски стан није више унесена било добивена било купљена на телалници. И данас, после десет година, и данас се она добро сећала његових речи којима јој је он то забрањивао. А она је у његове речи веровала, њих је поштовала. — То је њој и било тешко. Миша би, јемачно, као свако дете, волео да има нове хаљинице, али кад би могао разумети како је његовој мајци тешко да му донесе какве старе хаљине — кад већ није могуће да купи ма какве нове! Како би јој лако и мило било, кад би и Миша тако исто мислио као његов отац. Ах! кад би тако било!...

Миша је већ одавно спавао кад је она о овоме свему мислила, и кад је најзад сан затворио њене уморне канке и успавао је са њеном једином мисли: како ће се сутра, у петак, помоћи у овој тешкој невољи?

У јутру, уставши рано, јер је хитала на рад, пробуди и њега и рече му:

— Мишо, мили сине, мајка иде да код госпа Љубе ради. Доћи ћу тек довече. Ти знаш где ћеш наћи јело, — и показа руком на фијоку од сточића. — Она ово изговори нервозно, врло брзо, хитајући да је он не прекине и не запита: је ли му што спремила и хоће ли шта добити за сутра? —

Он је погледа мило, бојажљиво. Осетљива створења увек су бојажљива кад осете или само наслућују невољу. Он је пољуби, и само јој рече: „Добро“. Она се веома бојала, али се ипак реши да му погледа у очи, да докучи мисао, али не могаде, сиротица, ништа да види, ништа да сазна. Да ли је он потпуно миран? Зар би могао таква бити кад је тако мали? Да ли је истина, да он нема ништа да јој каже, ни за шта да је моли? Ништа, баш ништа? Његово „Добро“ било је казано истина несигурно, полако, као да се нешто друго иза њега крило, али она то узме као његову урођену тихост и непотпуну слободу. Да ли да му спомене? Никако! Ни за живу главу! Она га пољуби ватреније по икад и оде. Њему се учини као да осети да она уздрхта и проли сузу, али помисли да се преварио, јер сузе не беше на његову образу.

Док је она хитала на посао у кућу мајор-Пера, дотле је Миша ћутао и размишљао у своме малом кревету. Он је мислио о свему, али никако није смео мислити о ономе о чему би хтео тако много, тако много мислити: о Врбници. Да, сутра је Врбница, а он није добио ништа ново. А и од куда би? Он погледа по својој сиромашној соби, затим и по кујни, јер су врата између собе и кујне била отворена, па осети, и не мислећи много, да то некако мора тако да буде. Погледа сточић који је био према њему крај прозора, и учини му се да тек сад види како је тај сто прост. За тим погледа ону једну дрвену

столицу и другу сламну које су биле крај стола; прост кревет на погарима, на коме је спавала његова мајка, и онај леген од лима, у кујни виде још покрај зида малу сикирицу — чак ни велике сикире нису имали. Па и ова соба сад му је друкчија изгледала: много нижа по обично, мала, мрачна. — Пре четири дана био је код Пера Марковића, онога Пера који му је толико пута причао, да му мати месн сваке недеље и четвртка колаче, питајући га да ли и његова мати и њему месн? Он се сад сети како је било лепо код њега, са свим друкчије од овога овде, али се сети и тога, како му се учинило да Перина мати није била тако добра као његова, јер га је некако тако погледала да се он уплашио да није што на њега љута. Сад је он видео да Пера мора имати оне fine матроске хаљине, капу и лаковане ципеле, кад је све онако лепо код њега. — Ту поче бивати слободнији и сети се и осталих другова, Јове Петровића, онога што прича да ће бити официр и да ће имати златну сабљу и fine црвене панталоне. Поред Јове сети се и осталих који су имали лепо одело. Сви они имају лепе куће, мислио је он: па није ли чудо што имају такво одело. „Јест, то мора тако бити“, рече кад још једном погледа по соби и овог пута спази на зиду иза своје главе неки гвоздени чивилук са њиховим свим оделом. За тим се ућута, зажмуре и спусти главу на дно јастука. Руке је био укрстио и ставио десну под леву, а леву под десну мишку, па тако и заспа.

Кад се поново пробудио, уми се и узме да једе, за тим расприми сточић, спреми се за школу и оде.

У школу је дошао раније по обично, још није ударило ни прво звоно; школско двориште, пак, било је пуно деце. Четвртаци и трећаци већ су се били скупили у гомилу и спаки је од њих причао шта је који добио за Врбницу. Било је ту разних описа одеда, обуће, кана и сваковрсних звонаца. Највећу су ларму били дигли неколико њих, међу којима је Пера Марковић био први.

— Мени је тата купио баш јуче fine хаљине какве нико није имао. Боље су од твојих прошлих, Јоцо, окрену се он Јовану Петровићу, који је лане имао исте хаљине као и он. — Ах! ланске нису ништа према овогодишњим, ништа баш! узвикну он.

— Јест, хоћеш, синко мој! викну Протић, унесе му се у лице, метну десну руку на доњи капак деснога ока, и учини: „миц!“ Дед' да видимо чије ће бити боље! Дед' реци!

Њихови слушаоци приближише се још јаче око њих, а њих двојица стајаху у средини, један према другоме. Један од посматрача одгурну двојицу-тројицу, и ступи напред као да се и њега тиче ово надметање које постајаше све јаче. То је Бора Мицић који је увек ишао са Пером и од њега добивао бојбона и разних других послатница, што нико други у школи није добивао. Истина, он је зато извршивао његове ситне заповести: ако је требало некога бубнути за Перин рачун, покварити игру дугмића или кликера кад би требало да Пера изгуби, посведочити код Перине куће да је истина оно што он каже, — то би све Бора свршавао. У осталом, то је већ било познато свима друговима, и кад се он прогура напред, они су већ видели зашто је то, па их зато и не изненади кад он рече:

— Ах! Шта ти хоћеш, Јоцо? Откуд ти можеш имати лепше одело од Пера? Ја сам јуче био код њега и видео његове, рече он дрско и ако слага. То је одело, господичићу мој! Само да видиш сутра! Све ћеш пуцати од

муке. Аха! Аха! — и ту он климну главом, као да потврди своје речи. — Пера је, међутим, поносно гледао своје другове и рече пркосно Јоци:

— Шта ћеш сад? Шта сад! А?

Јоца диже десну руку, махну немарно њоме и проговори:

— Ах! Причај ти то другоме, не мени! Знам ја све, знам! Ти си вид'о! Ти знаш! Дед' реци, кад си вид'о!

Бора се врло слабо засмеја и рече:

— Ах! Ах! Видим да желиш да знаш какве су. Што ја да ти кажем? Нек ти каже Пера. Њега питај.

Пера поче доста несигурно причати и описивати све ствари које је добио за Врбицу.

— Купили су ми јуче... поче он. Тридесет динара је дао тата. Зелене, са финим дугметима и цепом овде, видиш овде, показа он на леву страну груди, у висини сиса. Дугмета све седефска... — Ту се Бора обрадова кад помисли како ће, као обично, кроз кратко време да се дочепа лепих дугмета. — Ципеле тако исто зелене са белим дугметима. Чујеш ли, брајко мој? и ту направи нарочити покрет главом и очима, који је у исто време казивао и питање и увереност. Видиш сад? Па капу, не као она твоја сомотска, него финија, ту отеже гласом на првом слогу. А звонце, звонце тек! Сребрно, од правог сребра! Јес! Јес!

— Сребрно, јест сребрно, узвикну сад и Бора, који се досад устезао да гласно одобрава, већ је само климао главом и говорио: ах! ах! То је звонце! А ти? Шта имаш ти?!

Јоца, слушајући оно дуго причање Перино, толико га је пута хтео прекинути, рећи му да и он има све тако као што има и Пера, али кад чу за ципеле, онда са свим ућута. Капу, хаљине, звонце, све то може имати, али ципеле, ципеле заиста неће имати. Кад Пера све сврши, додаде само:

— Хе, видећемо сутра! Видећемо!

Ту их друго звонце, које они први пут заговорени препирком нису ни чули, опомену да улазе. Напред су ишли Пера и Јова, а за њима су били остали: једни на Периној, други на Јовиној страни. Бора пак иђаше од једнога до другог и свакога увераваше да је све онако како су Пера и он причали о оделу. Обигравши све, приђе и Миши и запита га: на чијој је он страни, на Периној или на Јовиној? Кад му овај, бојажљиво, загрцнувши се најпре, одговори да не зна, он му, смејући се његову страху, рече:

— Да Бог ме, да не знаш! Ти никад ништа не знаш! Ја знам па зато и добијам! Ето видиш, за ову Врбицу добићу од Перине мајке једно пређашње одело. А ти? Ти ћеш опет у том свом старом, је ли?

Тек кад су били узлазили уз школске степенице, пењући се лагано, мишљаше о свему што је чуо. Одавна већ, још од лане, од трећег разреда, Бора се њему није допадао. Сад се поче сећати свих својих успомена о њему, и што више мишљаше, све му непријатнији постајаше. Ето он, Миша, баш неће да „кајишари“, па кад су једном играли „јаније“, Бора је покварио игру зато што није хтео да лежи кад је на њега био дошао ред. За тим, како он често пута није играо, посматрао га је у игри кликера, дугмића или слика, па и ако није говорио противу његова непоштења, он га ипак није марио због тога што никад није „поштено“ играо. Па ни сад, сво

ни сад га не мари. Шта се њега тиче што он нема друго одело? — А он? Какво он има одело? Ух! — и њему би нешто тешко кад се сети Бориних речи о томе. Он ће добити Перине старе хаљине. И он то воли! — Ту његове мале очице као да хтедоше показати, да би његове усне имале нешто врло непријатно да кажу.

(свршиће се)

Х А Ј!

— — —

ХАЈ, кад дивно прољете нам сине,
Бисер-поток жувором се вине,
Кад у лугу пропоје славују

И слађана пјесма им забрзује,
Па одекне

И у срце текне

И покликне свијет раздрагани

„Ал' су слајни,

„Ал' су вајни

„Тог прољета умиљати дани!“

Кад сунашће са небеских двора

Просне злато на врхове гора.

И кад моме уз хладни студенац

Стану плести од цвјетика вијенац

„Лахор пирије“

Из даљине мирне

И донесе танке фруле гласе

Од пастира,

Штоно крајем вира

Бјелоручно своје стадо пасе.

Кад се драго уга драго вине,

Једно с другим у дубраве мине,

Прескачући поточиће мале,

Брчкајући лагаве им вале;

И кад смиље

И ситно босиље

Замирине наоколо шигом,

Да ти груди

Раздрага и буди

И напаја слатким миомигом.

Тада јездећ кроз шарено цв'јеће,

Куд се стадо свилоручно креће,

Гдје пастирче сваку вече благу

Танком рулом своју зове драгу,

Причају ти, жељо моја жива.

Шта ми срце осјећа и снови!

И славети младости нам дане

И кроз цвјетне пролазећи стране,

Слушаћемо лагаве славује

И пјеснице, кад складно забрзује,

Када јекну,

Кад срданце текну

И покликне свијет раздрагани:

„Ал' су слајни,

„Ал' су вајни

„Тог прољета умиљати дани!“

ЕРНСТ ХЕКЕЛ

немачки природњак

Вратнице Днаесетог Века отшкринуле су се, и он ће, кроз кратко време, примити тековине нашега века — а оне су многобројне.... Па ипак, тековине на пољу природних наука одвајају тако, да се према њима може и део Деветнаестог Века назвати Век Природних Наука, јер су оне из основа уздрмале стара магловита схваћања о најважнијем питању модерне Биологије, „питању над питањима“, као што енглески биолог *Huxley* назива питање о човеку, његову пореклу и месту у природи. А највећи пионир мисли и теорије великог Дарвина, који је и започео ово највеће питање, јесте *Ernst Haeckel*, јенски биолог, о којем ћемо рећи неколико речи, доносећи његов лик у овом броју. Велики би посао то и био: писати о Хекелу, јер ту би књигу ваљало писати! Његово је име од половине нашега века тако уткано са напретцима модерне Биологије, да би незгодно било у ступцима „Нове Искре“ иоле опширније писати о великоме Хекелу.... За карактеристику минуваних деценија, за којих је Хекелов рад био тако обилан и тако важан за наше модерне погледе на целокупну Биологију, и особито на њенајважнији део: *Порекло човека*, наводим овде неколико речи из Хекеловог Предговора његовој кембријском предавању: „*Порекло човека*“, из којих се јасно види колики је и какав је рад Хекелов, и од каква је он значаја. „Прешло је четрдесет година, од како *Charles Darwin* објавио прва саопштења о својој евохијалној теорији. Четрдесет година Дарвинизма! Колики је то огроман напредак нашег познавања природе! Па, колики је и обрт наших најближих погледа, не само у најближој области целокупне Биологије, него такође и у Антропологији, а тако и у свима т. з. „духовним наукама“. Јер се правим познањем човекова порекла задобија и чврста подлога физиолошке теорије познања, а тиме и једна непоколебљива основица природне психологије и монистичке филозофије. Да бисмо големи домашај овог највећег научног напретка схватили, морамо се обазрети на његове разнолике фазе за последње четири деценије. У првој је деценији скоро општи отпор против нове науке, која ће, изгледале, тумбе обрнути целокупно дотадашње посматрање света; у другој деценији најжешћа борба са несигурним успесима; у трећој деценији све више и више побеђује Дарвинизам — на свима пољима Биологије; најзад у четвртој деценији опште признање од свију компетентних природњака. Сада, на крају нашег столећа, смемо слободно рећи да Дарвинизам и по њему заснована Наука о развићу, поред Закона о материји и поред Теорије велија, спада у његове највећине производе.“

И кад се помисли да се на овим успесима у живајој и тешкој борби против мрака и незнања, на баш и несавесности, има једино захвалити највећем поборнику Дарвинове Теорије — Ернсту Хекелу, онда је јасно увидети и тежину посла и немогућност све то исписати у редовима „Нове Искре“. Ну, ипак, одужићемо се зар колико толико највећем природњаку нашега доба, за његове големи заслуге, ако изнесемо неколико црта из његовог живота, у толико пре што је и Хекел написао и свој научни тестаменат! У последњем делу своје монистичке Филозофије — „*Die Welträtzel*“ (1899. — за непуну годину дана већ неколико издања!) — вели овако Хекел у предговору (стр. VII): „Овим намеравам завршити своје студије на пољу монистичке филозофије. Стари мно-

годишњи план да израдим „Систем монистичке филозофије“ на основу Науке о развићу, неће се више ни извршити. Већ ме и снага издаје а многе ме опомене блиске старости гоне да завршим. Мимо то и ја сам потпуно чедо Деветнаестог Века, па хоћу са његовим свршетком да подвучем црту испод својег животног рада“....

Хекел је једна ретка појава — његов живот и његов рад обухватају напредке модерне Биологије, а њих јемачно не би било да није било — Хекела.

Ernst Haeckel родио се 16. (4.) фебруара 1834. год. у Потсдаму, у Немачкој. Ова је година важна, „јер се у њој додирује физично рођење једног човека са духовним рођењем другог“, као што вели *W. Bälz*¹⁾ у својој биографској црти „*Ernst Haeckel*“. Те године и месеца био је „богослов“ Дарвин на истраживачком путу по Јужној Америци. Дарвин — испрва медицинар, па после богослов — бавио се особито испитивањем природе, би по некој особитој срећи одређен да путује са експедицијом капетана *Fitz Roy* у Јужну Америку. Да и не улазимо у његов рад тамо, помињемо овде само да је он у томе времену водио и свој дневник, у којем стоје записане ове важне речи, које су тридесет година доцније приближиле и духовно великог Дарвина и великог Хекела: „Ово чудновато сродство између мртвих и живих животиња једног и истог континента бациће доцније, у шта ја не сумњам, више светлости на појаву органских бића на нашој земљи, него ли икоја врста факата.“

ЕРНСТ ХЕКЕЛ, НЕМАЧКИ ПРИРОДЊАК

Хекел је од малена био вредан и није траћио време у беспослици. Освајај ка природи ушла му је мајка, а да време не би у нераду прошло, биле су од великог значаја речи његовог оца: „Данас је сваки часак скупоцен, играј се или ради, али у сваком случају занимај се нечим.“ И он је тому одиста следовао. Кад је доцније Хекел био у Сингалеском Селу на Цејлону, студија ради, где влада тропска клима која и најчагг човека бар замори, устајао је он у 5 час. изјутра, и чак време од 12 до 4 ч. по подне употребљавао је, као што сам вели, на анатомске и микроскопске послове, посматрање и цртање, као и сређивање и завијање прикупљеног материјала“.... Хекел је предузимао научна путовања — скоро сваког лета. —

Хекел испрва беше ботаничар, тако да се мислило да ће он то и остати. У гимназији у Мерзебургу имао је и два изврсна учитеља, који су и упутили Хекела правим путем. Веома је важно да шта је Хекел овде дошао. Њему се чинило да у строгој систематици има и по нешто нетачно! Јер онда се учило да има толико и толико врста, и оне су сталне, а распознају се по парочитим особинама. И Хекел је, прикупљајући биљке, налазио по некоје, које се ни мало не управљају по систематици.... Овде су му исказана питања: да ли су баш врсте непроменљиве. Двадесет година доцније ова је ствар за њега била решена. Ево шта вели сам Хекел: „Проблем о сталности или промени врста занимао ме је веома живо још пре двадесет година, кад сам се ја као дванаестогодишњи дечко страсно али узалудно мучио да одредим и поделим „добре и рђаве снечије“ купина и врба. Са задовољством се сећам критичких страховања, која су тада моје детињско расположење доводила до болног узбуђења, пошто сам се колебао, да ли да узмем (према већини ондашњих „добрих систематичара“) у хербаријум само „добре“ примерке а „рђаве“ да избацитим, или, узимајући и ове последње да начиним потпуни ланац од прелазних облика између „добрих врста“, што

¹⁾ За многе податке послужио сам се његовим делом.

би илузију о њиховој доброты поништило. Ја сам то овако удесио: начинио сам два хербарија, један званични, који је гледаоцима приказивао све врсте у „типичним“ екземпларима као различите облике, и један тајни, само једном верном пријатељу приступачан, у који су сви сумњиви радови унесени били, које Гете згодно као „бескарактерне и распуштене родове“ назва, „којима се може једна специја приписати јер се губе у безграничним варијететима“, *Rubus, Salix, Verbascum, Hieracium, Rosa, Cirsium* и т. д. Овде су показиване масе индивидуа, поређане по бројевима у дугачак ланац, непосредни прелаз од једне добре врсте у другу. То су били од школе забрањени плодови познања, на којима сам ја у часовима доколице налазио своје потајно, детињско задовољство... Данас нико више и не верује на постојаност родова и врста.

(СВРШИТИ СЕ)

БРИГА

РОМАН

НАПИСАО

ХЕРМАН СУДЕРМАН

(10)

(НАСТАВАК)

XVIII

Млади се господин одао веселом животу, рекоше слуге, и пошто се начинио дар-мар, почеше красти мерицу по мерицу жита.

А Павле је летео по свима весељима и играњима, где год их је било у околини. — Ко би га видео набрана чеда и плашљива проницава погледа у веселој врени, питао се: „Шта ли ће овај овде?“ И многи би му се склонили с пута, као да му је сенка помрачила радост.

Павле је био начисто у себи о путу, којим је пошао. — Слушао је да Ердмани не пропуштају ни једне свечаности, да узму у њој учешћа — колико се бесно само могло. — „Наћи ћу ја њих“, говорио је он, „ноћ је мрачна, а рудина је пушта. Под ведрим ће небом морати мени и смрти погледати у очи.“

Два дана после последње походе у Лоткајму одвезао се у град и купио је револвер, леп, шестометни, с дугачком, танком цеви. Као дивља звер вребао је сада ноћу по дворишима и усецима на рудини, када би мислио да ће проћи.

Али они не наћоше. Изгледа да су постали неповерљиви, те су седели код куће, или су, што је вероватније, остали без пара. — „Могу ја чекати“, говорио је он и настављао је своје.

А када би неко вече остао код куће и седео заједно са сестрама за вечером — немим, жалосним обедом — свакад би се ужаснуо, када би подигао очи и видео материне црте у два бледа, испијена лица. — Тада би га поново гонило ван куће. —

На покладе приредише земљорадници из околине у дворници грађанскога друштва велику игрању.

„Онде ћу их укебати“, говорио је у себи, јер је чуо да су оба брата у одбору за приређивање свечаности.

Када се приближи сутон, упреже саонице, сакри револвер под седиште и крете се у град.

Обдан је сјајало сунце, а сада озари небо вечерња румен. Рудина је била увијена у плавакаст вео, а кроз јасни зимњи ваздух падаху светли ледени кристали.

Када прође поред Хеленентала, снази двоје саонице, пуних јелових гранчица, како заћоше и имању.

„Чини ми се, ту ће бити свечаности“, мрмљаше он, гледајући за саоницама, па с туробним осмехом додаде:

„Не треба да будем завидљив, јер и ја данас славим своју свечаност!“

У шест сахата дође у град, набави улазницу и седео је до девет сахата у углу једне крчме, мрачно преда се гледајући.

Када ступи у дворницу, у којој је владала заносна врева, сакри се плашљиво у сенку једнога стуба, јер му се чинише да му јасно за свакога стоји на челу исписана убилачка намера, која му је испуњавала душу.

И намах му прође као нож кроз срце. — Сназио је браћу. — Насред дворнице стајали су поносни и сјајни са свиленим тракама на раменима, с ђурђевком у руници од капута, и гледаху с погледом, свесним победе, низ ред у бело обучених девојака, које су украшавале зидове.

„Тако, — сад су ми пали шака“, мрмљао је он с дубоким уздахом. Осећао је да му се више не може на траг. Па се онда повуче у скровити један кут, из кога је могао имати пред очима своје жртве. Зраци светлости падали су као сунце на њега, али је он није видео; свирка је допирала у благим акордима до његова уха, али је он није чуо; сва његова чула беху потонула у дивљу, крваву страст.

Како је тако зверео у вреву, зачу баш иза себе разговор два крупна мушка гласа:

„Хоћеш ли и ти изићи сутра на погреб?“

„Хоћу, биће то велика свечаност. Ту се не сме изостати.“

„Је ли дуго боловала?“

„Јесте, врло дуго. Наш стари лекар дигао је већ пре много година руке од ње. Затим је била с ћерком на југу, па се по повратку крпарила — не знам још колико.“

Он је слушао. — Тамна слутња пробуди се у њему. Јелове гранчице! Јелове гранчице!

А један глас настави:

„Реци ми: кћи мора да је већ у велико удавача — зар се још никако није верила?“

„Та она је позната са одбијања“, одговори други глас, „једни велу да је то чинила, да не би оставила болесну матер, а други, што потајно воли свога рођака, Леона Хелера, знаш га већ.“

„О, тај ветропир“, рече опет први глас, „прошле је недеље изгубио у коцки 800 марака, код зеленаша је запао до гуте, а има и љубавницу. Али и јесте жесток, весео младић, сасвим створен да пеца златне рибице.“ И оба се гласа удаљише, смејући се.

Павлу се учини као да мора да се баца на под и да притисне лице у прашину, — грло му се стаде стезати — црвени колутони играху му се пред очима... Дакле она је свршила, та бледа, љубазна жена, која је као добар анђео лебдела над његовом кућом, за којом га је вукло срце, од када зна за себе.

Сад, када је мртва, отворена му је стаза за пропаст и злочин.

А Јелисавета? Како је она стрепела од овога страшного часа, како јој се он клео, да ће јој се тада наћи! И место тога он сада вреба овде као дивља животиња, с крвавим мислима у души, он, једини, коме се њена чиста душа једном повери...

Обузе га језа. „Али шта мари? Тешилаца има она довољно — та ту је весели Леон, за кога велу да га потајно воли“ — нека се сад он покаже. Он се насмеја гласно и презриво, и пошто је био на чисто, да му Ердмани не могу умаћи, ако их причека на путу, напусти дворницу.

Када пође по тишини месецем обасјане ноћи, и у његовој души наста све већа и већа тишина, и када се на сребрнастој рудини понајлак подиже бела кућа као мермерни надгробни камен, поче горко плакати.

„Слини само, слини, стара жено“, мрмљао је, удари коња, да звонцад јаче зазвонише. Звук њихов допре му до ушију као погребно звоњење свему доброте.

У шуми, иза које се одвајао пут за Лоткајм, застаде, привеза коња за једно удаљено дебло и скиде звонцад, да

га њихово звоњење не изда пре времена. Затим извади револвер из седишта и прегледа метке. — Шест метака — за свакога по два — дунло је поузданије.

Била је зута зима, а ноге му се укочише. Он се шћућури у саонице, тако да га кожни покривач свега покри. Под њим му је било топло и лепо, и понајлак осети да га обузима такав умор, као да ће заспати. Али се опет прибра.

„Па ти не мислиш озбиљно да их убијеш“, мрмљао је он. „Иначе би се морао осећати другаче...“

Тад поскочи и викну у мрак: „Хоћу, купем ти се, мати... хоћу.“ — А за потврду опали један метак у ваздух, да се одјек језиво разлегаше кроз тишину, а ране гракћући полетеше из гнезда...

Што се више приближавао час, када је требало да се браћа врате кући, све му се увећавао страх; али се није страшно крвавога дела — он је стрепео да му у последњем тренутку не омлитави рука, не ишчезне храброст, јер су га још увек називали „кукавицом“.

Могло је бити око четири сахата у јутро, и месец је већ залазио, када се из даљине зачу звук звонцади, тих, па све јачи и јачи. Он скочи у усек, који је затрпао навејани снег, и прилеже. Саонице се приближише шумској ивици, две у кожухе умотане особе седеле су у њему — то су били они. — Али колико је то трајало.

Саонице њаху све лакше и лакше. Звона звонаху лепо, а дагине висајаху млитаво низ сапи коњске. Браћа су ркала... без одбране му беху предати на милост и немилост.

Брзо искочи напред, ухвати коња за узду и одреши конопце с руде. Саонице стадоше — а господари спаваху и даље.

Он стаде пред њих и гледаше их. Рука, којом је држао ништољ, задрхта му јасно.

„Шта да радим сада с њима?“ мрмљао је он, „у сву их тек не могу убити? А биће и да су пијани, иначе би се већ давно пробудили! — Најбоље ће бити да их пустим и да чекам другу прилику.“

Баш је хтео коња опет запрегнути, када му сину кроз главу, да се заклео матери да ће их убити.

„Та знао сам ја, да сам једна кукавица“, мислио је у себи, „и да никада нећу имати одважности. — Нисам ни за убијање.“

„Али сад ћу ипак то учинити!“ мрмљао је, ступи два корака у назад и навишани прво на Удрихова прса, али не запе ороз, јер се у себи бојао, да би могао повредити засналога.

„Да ли да учиним?“ мислио је, пошто је један часак стајао у том положају. На онда поче размишљати, шта ће бити, ако то учини и кад обојица буду лежали пред њим мртви. „Или ћу онда убити сам себе и оставити оца и сестре у невољи, или се нећу убити, већ ћу се предати сутра суду, па ће невоља у кући бити исто толика.“

„Лудост је свакојако“, тако закључи своја размишљања, — „али ћу ипак учинити.“

И намах опали испод Удрихове бунде, која се на пренма нешто посувратила, читав оклоп орденских звезда, какве у котилонској игри играчице обично придевају играчима.

„Дакле друге их украшавају орденима“, помисли он, „а сестре међутим седе у невољи.“

Тада поче да се кува у њему, и он стаде осећати, да ће на послетку ипак учинити.

„Али ћу прво добро да се објасним с њима“, мрмљао је он, па ухвати за раме Удриха, који је седео с његове стране, и дрмаше га толико, да му је глава телата тамо амо.

Удрих сместа скочи иза сва и када баш испред себе виде мрачну прилику Павлову с револвером у руци, поче гласно и јадно викали. Сада се пробуди и други, и обојица испружише према њему руке у јадној одбрани.

„Шта си наумио?“ викну један.

„Не убијај нас!“ викну други.

„Склони револвер. Смилуј се на нас, — смилуј се!“

Склопише руке и наги би на колена, да им не сметаху кожни покривачи.

Павле их премеи с чуђењем. Он их је целога свога века видео само дрске и ратоборне, те му се сада у цинљену учинише сасвим туђи људи. У себи је желео, да потегну ножеве на њега, да у часној борби може употребити револвер. Па му онда намах дође мисао: „Да си у младости с њима један једини пут поступио овако као данас, уштедео би многу тешку неправду себи — а пре свега сестрама.“

Удрих је међутим покушавао да му обухвати колена, а Фриц је викао једнако: „Смилуј се на нас, — смилуј се!“

„Знате ви врло добро, шта ја од вас тражим“, одговори Павле, који се сада осети слободан од свакога колебања и с хладном одлучношћу пође за својом намером.

„Шта ћеш, реци шта ћеш? Учинимо све што хоћеш“, викну Удрих, а Фриц, који се трудио да се сакрије иза брата, изгледаше да је намах изгубио говор.

„Треба да одржите своју реч, као што ћу ја држати своју“, рече Павле. „Желео бих да имате храбрости да се браните, да једва једном изведемо ствар на чисто... Али је можда боље овако... а сада говорите за мном, што ћу вам говорити: „Купемо се Богом и успомеом своје матере, да ћемо за три дана искупити обећање, које смо дали твојим сестрама.“ —

Дршћући и тепајући говорашу они за њим те речи.

„А ја вам се купем Богом и успомеом на своју матер“, одговори он, „да ћу вас убити, како и где вас нађем, ако не одржите своју заклетву. Тако, а сада можете поћи, — седите! Ја ћу сам упрегнути коња... Седите!“ — понови он, када му ипак хтедохе помоћи.

Он се више не макаше, већ лепо послушаше. А када он сврши, рекоше му сасвим учтиво „лаку ноћ!“ и одоше.

„Дакле тако ћемо!“ мрмљао је он, бацивши ништољ у снег и гледајући за саоницама склопљених руку. „Ако се ослоним на правду и честољубље и хоћеш све леним да уредиш, називају те кукавицом и поступају с тобом као са псом. — Поступаш ли с другима као са псима, одмах од почетка, и не размишљајући да ли си у праву или ниси, називају те јунаком, и све ти иде од руке, и збиља постајеш јунак. Дакле, тако ћемо — тако ћемо!“

И он се стресе, и обузе га одвратност према себи самоме и према целоме свету. Учини се сам себи тако прљав, као да га ништа на свету више не може опрати.

Сутрадан пре подне стајао је иза шуне у снегу и гледао је према Хелененталу, где се мрачан мртвачки спровод спремао на жалостан пут. — Двпут је био ушао у шталу, да нареди момцима да упрегну саонице, и оба пута му застаде реч у грау.

Сада је ту стајао, склопљених руку, и посматрао је, како се по белој рудини креће вијугава прта, све мања и мања, губећи се напослетку иза шуме, јер је гробље хелененталско лежало подалеко на путу за град.

„Како би било лепо!“ мислио је он, „када би и њу сахранили испод три бора! — бар би тада мати имала добро суседство и“ —

Он се трже, јер му се муњевитом брзином створи слика, како би се кога прозећшега вечера онде могао наћи с Јелисаветом, која би дошла да седи на гробу, који је њен, као он на своме.

„Али добро је тако како је“, говораше он, „како бих се икада још усудио, да је погледам у очи? — ја, који поћу пребам на друму, да својим неваљалим сестрама нађем мужеве!“

Тада изненада дотрчаше близнаке без даха — дрхтале су по свему телу и тржице су речи —

„Шта вам је, децо?“

Грета сакри главу на његово раме, а Катица пропушташе ваздух кроз нос, као дете које сузбија плач.

„Дошли су“, промуца она, па обе почеше јецати.

„Добро је“, рече Павле и пољуби их.

„Зар нећеш у кућу?“ упита Катица, чупкајући своју прегачу.

„А где сте их оставили?“

„Говоре с оцем.“

„Аха — то је већ нешто друго. — Бежите у ваш собичак — ево ме одмах.“

„И то по коју цену!“ мрмљао је, гледајући за њима, па онда баца још један поглед на Хеленитас и пође у шупу, у којој је стајала Црна Суза. — „Време је да оживим“, рече он, гладни њеном пријатном, „мораћемо жестоко запети, ти и ја, ако смо ради да девојкама спремимо мираз.“

Када ступи у кућу, чу јасни глас очев.

„Баш сам радознао, како се понашају“, рече он и осушну.

„Да, глупак је и глупак ће остати, господо! Што сам ја у великоме смислио, извршује он сада својим ситничарским, ништазним начином. Утроба ми се хтела препријети, када сам га гледао да чепрка око махине, као да је то врбова смирала. А при том је све пошло у назад. — О, господо, ви ме овде видите као богаља, као беднога, упропашћенога богаља, али када бих ја још управљао пословима, господо, створио бих хиљаде из ове земље, као оно Вандербилд, Американац, чији је живот тако поучно описан у овом календару.“

„Па зар не можете да управљате пословима с ове Ваше столице?“ упита Улрихов глас.

„О, господо, видите моје сузе! — ја их лијем над најнезахвалнијим, најневаљалијим дететом на свету. У овом је календару описана историја једнога сина, који својим у пустињи напуштеним родитељима с опасношћу свога живота доноси напатак воде из разбојничких руку... а шта чини он? Ево ме, господо, где нисам у могућности, да вам понудим чашницу ракије, ракије од кима или ђумбира, коју тако радо пијем.“

„Ми ћемо Вам је други пут донети“, уверавао га је Фриц.

„О, што ми Бог није подарио два таква сина, као што сте ви? Па замислите, никада ме не пита, кујну затвара од мене — чудо ми је, како још писам умро од глади. — Та, ви га знате из малена, — зар није увек био суров и пакостан?“

„Да, увек је био самовољан“, рече Улрих.

„А владао је пиштољима и бичевима, нарочито из потаје“, додаде Фриц.

„Нарочито из потаје — хахаха, тако је, такав је. О, господо, „потуљеност не води срећи“, пише овде у календару; а ако ми Бог још једном дадне здравља, видећете како ћу се осветити, прво оном ниткову, оној паликући, оном рђи, због кога подносим сву ову беду, па онда угосподину сину, који са својим оцем поступа тако рђаво. Одреди ћу га се! отераћу га с имања! — јесам ли у праву, ако то учиним, господо?“

„Сасвим“, изјавише обојица.

„Добро вече!“ рече Павле, ступајући пред њих. —

Сва се тројица уплашише. Отац се саже плашљиво у столицу, као пас који се боји батина, браћа му пружише врло збуњено и врло понизно руке и замолише га, да заборави на све.

„А што не бих?“ одговори он, савлађујући своју зловољу, „та ви сте сада пошлзи правим путем.“

Када ова двојица почеше своју прошевину, пробуди се у старом занос величине више него икада. „Господо“, рече он, удешавајући глас да достојанственије звучи, „Ваша ми је понуда, разуме се по себи, врло часна, али ја нисам у стању да јој се повољно одазовем. Прво молим за потпуно јамство, да знам каква ће бити будућност мојих кћери, које су лепотом и љубавношћу, као и беспрекорном врлином створене за сјајну срећу. Ја сам их васпитао тако брижљиво и бдио над њима тако љубазно, да се моје очинско срце не може одлучити да их да без даљег размисљања.“

У том се тону разметао даље, док Павле тихо не рече: „Махни се само, оче, ствар је већ савршена.“ —

Тада ућута, у себи веома задовољан, што је изговорио тако сјајну беседу. — — —

После подне оде Павле у собичак к сестрама и рече: „Децо, помогите се Богу — јутрос је сахрањена госпођа Дуглас.“

Оне га погледаше крупним, радосним очима, а око усница им је играо заносан осмејак.

„Зар ме нисте разумеле?“

„Јесмо“, рекоше оне тихо и припише се једна уз другу, као да се боје прута. — Он их остави саме у њиховој срећи и изиђе у бистри, хладни зимњи дан. „Откуда то само“, помисли он, „да се сада свака боји мене и да нико не разуме како ја то мислим?“

Истога дана отера слуге и писа мајстору да дође сутра, да посао опет настави. — — — — —

Још исте недеље настаде југовина; брзо сада пође посао унапред, и једнога петка у вече, у почетку марта, стајала је Црна Суза сасвим као нова у закриљеном оделу. — Сутрадан у јутро требало је пробати казан, те дрва и угљен већ беху наслагани поред дуvara од шупе.

Без сна претурао се Павле у својој постели. Споро одмицаху сахати — читава вечност најмучнијег очекивања лежала је између поноћи и освета...

„Хоће ли оживети? хоће ли?...“

Сахат изби један — сад више није могао издржати, већ се обуче и ишнуца у мочарицу мартовеску ноћ, држећи у руци затрепералу свећу. Ветар му се разби по оделу, а ледена киша шибила га је по образима.

Из мрачне шупе извиривала је мргодно Црна Суза, као да неће да допусти, да се узнемирава у ноћном миру... Свећа баца необичну светлост на непријатне просторије и сенка од махине играла је при сваком треперењу у необичним скоковима по жутом зиду од дасака.

„Да ли да пробудим мајстора?“ мислио је Павле. „Нећу, века га нека спава, а ја ћу прићи бод или прву радост да имам сам за се.“

Прштећи полетеше угљене варнице по првом ждрелу... Пласти пламичак затиња, облизиу око себе, и наскоро испуни румени жар мрачни простор... Мутно светлаше свећа са зида, као да завиди топлој, веселој светлости ватриној.

Павле седе на једну гомилу угљена и посматраше игру пламена... Врата на отвору почеше добијати црвенкасту боју, а кроз решетку падеше у пола сагореле жинске, бацајући варнице.

Павле чу како му куца срце, а када ради умирења стави на њ своју руку, осети у депу Јелисавитину флауту. Онога дана, када је опет наставио посао, нашао ју је на локомотиви и од тад је носио уз се.

„Да ли ћу и то још научити?“ упита се, радујући се плашљиво овоме што је до сада стекао. — Он принесе флауту устима и покуша да дува — минути пролажаху споро, па је морао да прекраћује време. — Али звуци, које измами, звучали су шушле и пјескало — а мелодија каква никако да се састави.

„Нећу ја то више научити“, помисли он. „Што предузем ради себе лично, не успева — то је једном правило у моме животу. За друге ми ваља сејати, ако мислим жети.“

Али ипак принесе флауту опет устима. „Било би лепо“, мислио је он, „да сам постао нештак, како ми је прорицала Јелисавета, место што овде ложим махине.“ — Језа од узбуђења пређе га.

„Хоће ли оживети? хоће ли?...“

Нови, крештави звук оте се из флауте. „Брр“, рече он, „ово пролази кроз срж и кост. Љубити и свирати у флауту мораћу оставити другима.“

А у томе се тренутку зачу у унутрашњости Црне Сузе оно тајанствено зујање, које му је кроз све године верно остало у памети. Звучало је, као да певају сестре сућаје под јасиком.

„Хеј, ово је лепа музика!“ викну он, скочивши и баца флауту од себе... Гвоздена врата зазвучаше... За-

жарене чељусти прогутане нове гомиле угљена... Лопата паде с луњаном на земљу.

„Пробудиће се у кући“, мислио је он, уплашивши се за тренутак, „али нека их, нека!“ настави он, „тиче се њихове среће, њихове будућности.“

Зујање постаде све јасније и јасније, намах га обузе жеља, те поче гласно звиждати. — „Ала то лепо звучи! Да, ми се разумемо у свирање — ми смо жестоки свирачи, Сузо, — је ли?“

Димњак избакиваше силне облаке дима, који се као балдахин шираху под кровом, таласајући се и бујајући, као да бура продире кроз пукотине... Кроз један се вентил зачу тихи пискави глас, и изби бели облачак паре, који се брзо помеша с црним димом... Пискање би све јасније и јасније, све се даље помицала казалица на манометру....

„Сад је настало време!“

Задрхталом руком машин се ручице... један потез... један мах... и вртећи се, као гоњен од духова, обртао се точак.

„Ура — оживела је — оживела!“

Сад нека чују, нека дођу! Његова рука повуче за вентил од парне пишталке, и јасно викну она у поћ:

„Оживела сам, оживела!“

Тада он склопи руке и промрмља тихо: „О мајко, ово је ваљало још да доживиш“. А како то рече, обузе га нешто као да је и ово узалудно, као да је и њему смрт за вратом и као да му виче:

„Умрећеш, умрећеш — а ниси живео.“

„Још ми ваља радити“, рече он влажних очију, „прво хоћу да видим да су сестре срећне — јер ако буду остале сироте, поступаће с њима неуљудно — прво хоћу да видим имање у пуном сјају, па онда нека дође.“

И као црни облаци у околи, тако се гомилаху пред његовим очима изнова године робовања, године отимања и бриге.

Неисправана лица почеше се појављивати укућани на вратима стаје, дођоше и сестре и припише се једна уз другу у овом диму и светлости од ватре, бледе у својим белим ноћним хаљинама као две бледе руже на истој дршци.

„Овде вам се спрема будућност, јаднице“, промрмља он, поздрављајући их.

Када дође и мајстор, оде Павле у очеву собу, а овај га збуњено погледа.

„Оче“, рече он скромно, премда му је срце бујало од поноса, „локомобила је оправљена; чим попусти време, може почети рад на мочару.“

Стари рече: „Остави ме на миру!“ и окрете се зиду.

Када сутрадан ујутро извукосе локомобилу напоље, зачу се на прагу стаје необично праскав, јасан звук.

„Има нешто под точковима“, рече мајстор.

Павле погледа. Ту нађе као гомизицу парчади, преломљену преко среде и силоштину — Јелисаветину флауту.

Горак осмејак пређе му преко лица, као да хоће да каже: „Ево сам ти жртвовао и последње своје, сад тек можеш бити задовољан, Бриго?“

Од тога му се дана чинило, као да је раскинута и последња веза између њега и Јелисавете. Он ју је изгубио, као своје снове, своје надање, своје достојанство, своје ја...

Трком оде црна Суза на мочар. —

(НАСТАВЉА СЕ)

Петроград, 1900.

Овом приликом хоћу да ти напишем коју о Србима и, mutati mutandis, о Русима.

Сад сам баш прочитао занимљиву књижицу (књигом је не смем назвати ни по количини ни по каквоћи) од некога Рада Јовановића, а под натписом *Морало је бити*.

Писац је имао лепу намеру, да у причању љубавне и доста ниске интрижице Србина Константина Лазаревића у Петрограду — изнесе пред српскога читаоца слику руских нарави и карактеристику петроградског друштва које је он, Јовановић, као проучио.

Лепа намера! Али ње је пуно и у самом паклу.

Немци су једном измислили (пored мајмуна) веома занимљиву књигу која је већ распрострta широм целе земље. Та је књига *Kochbuch* иначе *Велики Кувар, по-клон младим домаћицама*. Она је изврсна и драгоценa нарочито због тога што се, по већ спремиеном рецепту, може зготовити какво хоћеш јело.

А ево како то од прилике бива: узети десет делова воде, два дела соли, три дела зелени (кромпира, лука, першуна, спаргле), три дела масла, заклати кокошку, све то сложити у шерпењу, па оставити да два или три пута прокипи: добиће се изврсна супа, — од које бедни муж бежи из куће, а посетанце (јер и оно мора доћи на ред!), чим окваси њушницу, дуго и очајно пичи и завија, да увек после тога, са подвигеним репом, обилази њему по зау познату шерпењу...

По оваквом је рецепту скувана... пардон! написана и Радова прича.

Ја нећу разматрати ни оцењивати књижевни талент „младога“ писца: не ћу због тога што, по мојему мишљењу, тог талента и нема. Не ћу се задржавати ни на садржају, јер је то, понављам, изгредна шарена интрижица. Мене највише занима како је ова прича црпена из живота.

Писац је позајмио веома простран рецепис из немачког „кохбуха“. У његовој причи има нпр. тип „правог Великоруса, човека безначајних очију“; ту је и „Малорускиња ватреног темперамента“. У причи су изнесени сви staleжи: и професор, и активни државни саветник, и уметник, и књижевник, и музичар, и певачица. Ту су и представници разних друштвених праваца: Западњаци, Славенофили, Народњаци. А као круна свега делују и два „ватрена јуџака“, два брата Србина. Изостали су само Марксиста, Ничејевци, Декаденти, официри, покућари и — куварице са облигативним блиским рођацима: ватрогасцима! Ови нису ушли у причу, по свој прилици, само због тога што их нема ни у Тургенева којег је писац марљиво читао.

Па и све друго у овој „приповеци“ такође је руско. Ето, јунаци у њој и вољно и невољно говоре рђаво француски (те је, ваљда због тога, писац био принуђен да то рђаво и напише), служе се „духовитим“ изразима и граде исте такве глупости.

Врло је срећно и оштроумно запазио писац велики број лепих, али пропахлих створења (ces dames) по Петроградским улицама (стр. 31.). Његовим подацима позавидео би многи и многи Дон Жуан са Невскога Проспекта. Писац такође зна где су палилулки ресторани у којима се може са лепшом половином добро нахранити. (стр. 34—36).

Зна он шта су и жестоки пирози са печуркама из пекарнице Филипова (стр. 39). Исто тако добро познаје и вотку, и мезелуке, и кримско вино (код њега се мезетине и ракија на страницама 35., 40., 41., 43. и 44.). Изврсно је и баш духовито описао рускога кочијаша respective рускога сељака. Стр. 33.: „Извозчик! зазвуча соноран глас Константинов. За тили часак долетеше малене саонице, које тераше брадат мужик са грдном бундом и шубаром на глави. Тиррр! заустави Рус чунаво кљусе и повуче рукавом преко носа: куда заповедате, Ваше Високоблагородије?...“ По мојему мишљењу (нека ми писац опрости што га саветујем) требало је ради јачине рускога колорита додати бар и ово: „После ових речи извади извозчик лојану свећу из своје бунде, заглаба је у уста, па је поче жвлатати и залевати квасном вотком“...

Из ових примера види се на шта је писац обратио у Петрограду своју *нарочиту* пажњу.

А какви су јунаци у овој Радовој причи?

Професор, Славенофил, Народњак, Западњак, уметник, књижевник, музичар... ни узми ни остави *прави статисти* које писац нагони два три пута да говоре високим стилем разне глупости о политици, музици, критици и уметности. Главна се радња концентрује око јунакиње Надежде Сергјевне. То је „права кокет“ а поред тога умна, учена и загонетна природа. Због те своје загонетности и навукла је на се пажњу новог *Child Harold-a*: Константина Лазаревића. И ништа није сметало овој загонетној жени да се обеси о врат Константину још првог дана њихова познанства; да дели с њима љубавну срећу у палилулској кафаници, (стр. 38.); да прима посете — *passes moi le mot* — у кошуљи (стр. 60) и да се, после недеље дана, баца другом у загрљај (стр. 67.) и т. д. —

Опростите ми, драги мој, али морам рећи: тип Рускиње Надежде Сергјевне нашао је писац у буди којој из *ses dames* Невског Проспекта. Чудновато је само да оне и овако говоре (стр. 25.): „Но допустите да индвидуум и темперамент има ту да рече коју, не гледајући на средину из које је поникао.“

Жалим пре свега самог писца, а за тим и српску публику која је прочитала овај „састав“. Писац — који је за мене главом Јован Јовановић из приче — отишао је у Русију да се, без сумње, чему поучи; али каква залудница од свега, кад (на стр. 70.) узвикује својему другу: „Хајдемо у Москву; омрзнуо сам на овај град (Петроград) где је *толико снаге узалуд потрошено*“. Жалосна истина! А она се и у његовој књизи јасно примећује: у њој нема руског живота, нема руских људи, нема потребног проматрања. А чудновато је како писац правилно суди: „Познавање друштва а с њиме и тачније појимање савремене руске литературе, то је главно“ (стр. 45.).

Али ми би могли упитати писца, исто као што је јунакиња на 24. страни упитала Лазаревића: „Да ли ви већ толико познајете руско друштво, а да можете већ сада *тачно прегледати* све степене у развоју нашег друштва (с. с. руског) од тридесет година амо?“

Одговор би гласио: не, не и опет не!

А имало је доста чега што би ваљало саопштити српском читаоцу. Руски се живот развија све више и више. Оно о чему је пређе Тургенев писао, у многом се изменило или га је сасвим и нестало. Али је за то наступило друго, више карактерично и одређеније, али то српски писац није запазио.

Нећеш ни мало погрешити, драги пријатељу, ако ме будеш запитав: за што сам се тако дуго задржао на рђавој књижици? Зар није било занимљивије теме?

Али шта да радим, кад јасно видим, како Срби мало, или скоро ни мало не обраћају пажњу на Русију, на њезину литературу, на њезино друштво. Оно, истину да кажем, не поступа ни Русија најбоље кад осталим Словенима поклања само своје симпатије, не познавајући ни прошлост ни садашњост њихову. Али се у Русији то већ сазнаје и увиђа, те се озбиљно приступа узајамном познанству, са уверењем да ће и мањи словенски народи јаче порадићи на томе, када се зна да се доста којечему може научити у Руса.

У низу година ја сам често ступао у додир са српском омладином која је долазила у Петроград науке ради. Боже мој, каквих их све нема! Већином се шаљу без избора, са уверењем да су ипак добри за Русију!! А кад већ дођу у Петроград, станују по предграђима код Чухонаца или Немаца; никуд не одлазе; највише времена проводе по забаченим ресторанима; ништа не читају; ништа их не занима; а кад пробаве по неколико година, обично одлазе у своју отаџбину и без довољног знања из руског језика.

Па зар могу такви људи, када се врате, заинтересовати своје земљаке за Русију, руски живот, руску књи-

жевност; зар могу уложити своје силе за идеју узајамног зближења у часовима опште опасности? —

Истина је, да вам се поред ових враћају из Русије и Срби заслужни сваког поштовања. Али ако се од 100 врате петорица оваквих, — већ је ненормална појава.

Нарочито је за жаљење, кад у Русију долазе већ истакнутији радници српски, који не виде у Руса што би ваљало видети, који равнодушно пролазе поред руског живота и књижевности, а у своју отаџбину однесу исцрпне појмове о руској воти, руским прозима и руским Надеждама!

Гледају да ти што скорије онет пишем о Србима у Русији, а дотле ти шаље искрено поздравље твој

Мили Рус.

† Др. Илија Огњановић — Абуказем, српски књижевник. Јавио смо у прошлом броју за губитак који снаје српску књижевност смрћу Др. Огњановића. Данас, доносећи лин његов, исписујемо ове прсте из његова живота и рада.

Др. Илија Огњановић родио се 30. априла 1845. године у Новом Саду. У том истом месту свршио је основну школу и започео гимназију, коју је настављао у Карловцима и Печују, а свршио у Пешти. Као одличан ученик био је изабран за Текелијина питомца, те је тако обезбедио изучавање медицине, из које је добио године 1872. докторску диплому. Као лекар наставио се у Новом Саду у којем је стално живео.

Свеж и лени хумор, то главно обележје Огњановићева књижевног рада, избијао је још из гимназијске скамје, јер је Огњановић, као ученик III разреда гимназије, уређивао писани шаљиви лист „Золу“, а у четвртој „Венац“. — Као гимназиста у Печују, био је Огњановић стојер осталих српских гимназиста, са којима основа гимназијско књижевно друштво из којег су многи радови штампали по тадашњим књижевним листовима.

Ступивши као приватан лекар у јаван живот, Огњановић је добро знао да тек сада прима низ дужности, и озбиљних и тешких, према свом народу. — 1874. год. не беше у Српству ни једног књижевног листа, те круг српских књижевника, који тада беху у Новом Саду, гледаше да се ово у истину зло избегне, те покрете „Јавор“ којему је први уредник био Др. Илија Огњановић. Пуних 19 година био је „Јавор“ у рукама Др. Огњановића који је, поред уредничке дужности, исписао многу и многу страну његову. Ово би већ било довољно да се Огњановићево име са поштовањем поимиче. Али је ово била *дужност* коју је он тачно и савесно вршио, јер је његов *полив* био ведри хумор и оштра сатира. Тачнијих и бољих извештаја о политичким приликама српског народа у Аустро-Угарској, правилије оцене свих апатичких појава друштвених у прекопавским Срба — није било, а ни данас нема, од хумористичких чланака и „Шетњи по Новом Саду“, тог најзначајнијег Абуказевог рада у „Знају“. „Жики“ и „Стармалом“. Хумор Абуказевог, који је јединствен у српској прози, удружен са Знајовином песмом, био је израз борбе српског народа са непријатељима, био је бич који данас више не шибла, а због чега су ваљда данас и измислили многи који онда не смедоше ни белог зуба помолити. Многи јавни радници из доба овог Огњановићева рада већ су смрћу својом уступили места млађој генерацији; иде време када ће их сасвим нестати, — али писати о њихову времену без података из „Жике“, „Знаја“ и „Стармало“ била би погрешка, у коју најљепи тумач тих времена не сме упасти. — Што је тај период народног живота сачуван за доцније проучавање, заслуга је и Огњановићева.

Као Текелијин питомца познао се Огњановић у Пешти за Знајовом, и тада је њихова дружба ухватила таквог корена да је ису прекидали ни онда када су их простори растављали. Њихов узајамни рад и дописивање сведочи то. Као што је подела рада потребна у сваком удружењу, тако је случај хтео да је и у овој дружини буде: Знајова је приграо богдану песму а Абуказем њаволску прозу. Тако удружени одолевали су навали непријатељској; тако јаки паназили су као победници и из најнесразмернијих сукоба.

Честити Знајова никад није заборавио да заслужени део народних хвала припише Огњановићу, па зар није онда дужност и сваког Србина да то никад не заборавља!

Поред многобројних радова, растурених по разним листовима, Огњановић је засебно штампао ове своје радове: 1. *О дигретици*

вратоболји (1876.); 2. *Абуказејев шаљиви календар* за 1878. и 1881. год.; 3. *Шала и сатира* (пет свезака), скупуљени хумористични и сатиристични радови (1882.); 4. *Како се ваља чувати од колере?* (1884.); 5. *Веселе приповетке* (1889.); 6. *Гробоји знаменитих Срба* (1890.); 7. *Имена болести што могу смрт довести*, научни називи протумачени на српском, немачком и мађарском језику, нарочито за паше свештенство (1894.); 8. *Занимљиве приче из живота знаменитих Срба* (1900. г.).

Српска Дубровачка Омладина Дум Ивану Стојановићу. Слика *Марко Мурај*. — Оригинал ове слике требало је да Српска Дубровачка Омладина преда као израз своје жарности Дум Ивану о његовој седамдесетогодишњини, али место празника оног народног свечара дође да опште туге, дан смрти његове.

А шта је ове Српске Омладине хтела рећи свом учитељу, што је све гледала у њему, види се и на ове слике која је промењена само у толико што је место *својим* сада добила у натпису *прим* 1900 годину. Свети Сава и Свети Влаха на овој слици показују високо религиозно схватање Дум-Иванова који није хтео алати на деобу у цркви. — Старац са триним венцем представља Дубровник клонути измучени и напавени, а онај снажнији муж који му не да да се сноси клоне, који га диже и крепи — *Српство* је које је крепило и велику Дум-Иванову душу. — Кривоноги око лака Дум-Иванова представљају чистоту и чедност душе, пред којом се и јеније српског народа поклања са заповоном граном. Од осталих украса налазимо и онај што је изведен од крста, срца и пера — перо, љубави премину роду свом и књижевничког гласа Дум-Иванова; поред овога и украс на дну слике изведен од гудала и гусала, тих јединствених представника историјске српске свести.

Желели би да ову слику добро умотри сваки Србин без разлике вере, јер она поред уметничке вредности има и васпитног значаја.

Далматински пастир. Слика *Паја Јовановић*. — Путујући по Српском Призорију нашао је наш уметник кичицом својом све што би његову уметничку пажњу на се свратило. На пива тих рачова доносимо у овом броју далматинског пастира, а доцније ћемо изнети својим читаоцима и остале Пајине студије, скице и слике са плавог Јадрана.

Град Добор. — Ове историјске знамените равнине леже и данас току реке Босне. Око Добора су се тували многи бојеви и многе се крви пролила. Али је од свих најзатитији онај страшни бој о године 1408. када се туче мађарски краљ Жигмунд са босанским краљем Стеваном II Тиртованом. Жигмунд је лично водио своју војску која је бројала до 60.000 људи; а Босанци Стеван II. Први сукоб бехе у Усори, а на тлу код Сребрника, Браића и других тврђава. Али најжачи и најжешћи бој бехе код Добора, који Босанци бехе теж из рушевина подигли. У овом сукобу победише Мађари, а Стеван II заробише. — У овој се победи Мађари толико заборавили, да су 126 босанских заробљених измишља и вођа поубијали и побили са Добора у реку Босну.

Попина кућа у Шумадији. Фотогр. снимак *Д. Ј. Дерек*. — Наши је Шумадија већ довољно позната у српском свету са својих знаменитости и својих лепота. Иску у овом погледу непознате ни туђинске хвале. С тога мислимо да неће бити излишно изнети о веома на време и слике обичнијег, свакодневног живота у Шумадији, јер ћемо је на тај начин боље познати а поред тога, не сумњамо, и више волети.

Попина кућа, које снимак доносимо данас, нека буде један прилог тој нашој жељи која ће, верујемо, поред ове слике наћи одобравања.

Манастир Враћевшница. Фотографски снимак *Д. Ј. Дерек*. — У *Књижарици Србији* М. Ђ. Милићевића (стр. 233.) овај је опис овог манастира:

Враћевшница, манастир, у присоју Руднице, 6 сата на запад од Крагујевца. Враћевшницу је градио Велики Челик Деснота Бурђа Вранковић, *Радич Поступовић*, године 1431. За овога Радича прича се да је у овоме крају био старешина, и да је седео у селу Приући, које се онда звало *Белућа*, па се, после Косова, где су Белућани готово сви изгинули, прозвало прим именом.

Г. Канин наводи причу, коју ја инсам могао да чујем, да је војвода града *Остроговца* (вазла Островице) пошао на Косово, па се на месту где је сад Враћевшница сетио да није одстојао службу Божју пре него што је пошао на тако важан пут и рад. Врати се, и учини што је био дуборавно, али после у путу сретне косовске ратнике, који му јаве да је битка свршена, и да већ на Косово нема куд.

Војвода се сети места одакле се *враћати* да одслужи молитву, па ту подигне цркву, и назове је по свом враћању *Враћевшница*.

У Враћевшницу је био пренет из Студенице Свети Краљ у почетку 1806 (лицем на Цвети побегли су калуђери из Студенице), испред Турака. Свети Краљ је остао ту до 1813, а тада је био пренет у Срем. —

У Враћевшницу је, године 1812, о великој Госвођи, сазвао био Карло Ђорђе народну скупштину, где је стигао и познати руски Гроф Ивелић, те обимно издучење букурешког трактата 16 маја 1812. донесени уједно и многе ордене српских војводама. Одата су познани посланици у Цариград, Милић Ражањски, Јован Протић, и Стеван Јевтић секретар, да султани представе захтеве српског народа.

У Враћевшници је сарањена мајка Кнеза Милоша, *Баба Вишња*, 1819, и двоје његове деце, *Гаврило* и *Марија*. Кнез је, 1825 године, начинио ту велику конак, а године 1860 цркву је дено обновио, све за душу мајки својој *Вишњи*.

Харемска певачица. Слика *А. Фабрес*. — Песма је најбоља утехе, а када је Јон изводи вешта рука а прати чисто грло, — онда је најмилија гешћа у богаташким харемима. Како замисли такву харемску свирачицу, показује ишањолеки сликар А. Фабрес овим својим радом који данас а ми износимо пред своје читаоце.

Стена Бабакај. Ондах ниже града Голунца подија се из Дунава, за 18 метара висине, оштра стена позната под именом *Бабакај*. Она је прва оновена на опасности које настају за извидбу низ Дунаво јер је, почев од ње, пуно стена и вал под површином Дунавском.

За ову стену возују се неколике приче, од којих ћемо испричати ову: Неки одважни младић одбегне са најзешном будом из харема турског аге који је управљао Голуном. Ага појура за њима а стигне их на самој обали, где одруби главу отмицару, те је обеси неверној жени о врат. Тако ужасно оклећу, баца је увређени сузруг и прикује за стену у Дунаву, да јој грабљивце живој месо откидају. — *„Бабо кај се!“* повикао је он кад се од стене одмакао — од тог се доба та стена и назива *Бабакај*. —

НАУКА

Магнетични људи. Неки природњаци тврдили су још поодавно да има магнетичних људи; тако вели Рајхенбах, да је посматрао људе који су показивали различиту магнетичност. Др. Бараник је градио нарочите огледе магнетометром, којим је хтео доказати људски магнетизам; али се у то слабо веровало. Велику пажњу изазвало је саопштење проф. Мураија, изнесено пре кратког времена у једном газијанском листу за електрику. Проф. Мураи најавио је да је он сам магнетичан, и то тако да се на прсима наводи северни пол, а на леђима јужни пол. На ово откриће, које је и њега самог изненадило, наведе га је једна појава коју је запазио у лабораторији за тачна електрична мерења. Он је приметио да је игла на галванометру увек скретала, кад год је покрај ње пролазио механичар који је имао тула носла. Најпре се посумњало да нема механичар у својим шаговима кавних металних предмета, који утичу на иглу галванометрову; с тога су измешени огледи тако, да је механичар спуцао горње хаљине, ну утицај остао исти. Кад се механичар обрета пред галванометром, обрета се и игла. Огледа су извршени са десетак других особа, али се не показа никакав утицај, докле проф. Мураи на себи самоме не запази постојећу магнетну поларност, као и код механичара, и од прилике у истој јачини.

Отровне особине лиандра. Лиандар (леандер, Nerium Oleander), који се и у нас радо таји, спада у отровне биљке. Сви су му делови отровни, како лишће тако и цвет, па и сама испарена његова. Још Гмелин, у својој *„Историји биљних отрова“* (1803.) вели за лиандар, да је отрован у свима органима својим. Лишће његово отровно је како за животиње тако и за човека; кад се употреби, оно производи несвестицу, немир, оток тела. То је потврђено нарочито у постојбини лиандаровој у Грчкој и Јужној Шпанији, где он расте покрај река у густим шибљацима, као у нас арбе. Селаци око Нице растурују мишове спрашеном кором од лиандра. Причају да случајем трољава кољачима, који су кидани црвеном од лиандра. Проф. Ландерер из Атине тврди да и само дуже бављење међу лиандарским шибљем, нарочито око подне, производи несвестицу, клонулоост, повраћање. Наводи ботаничара и лекара потврђени су хемијском анализом. Тако је Лубовски доказао у лишћу лиандарову један отров за срце, *олеандрин*. Шиндербег је пронашао у свежем лишћу други један отров, *нерин*. Писецк је испитао хемијске саставне коре, па је у њој нашао отров *розанин*, сличан дигиталину. Још није поуздано испитан отров у цвећу лиандарову. Из свега излази, да не ваља држати лиандар у спаваћим собама.

П. М. М.

КЊИЖЕВНОСТ

КРИТИКА

Le traité de Berlin et la question de la nationalité par rapport à la principauté de Serbie, par Jivojin Peritch, professeur à la faculté de droit de Belgrade. — Extrait de la revue générale de droit international public. Paris 1900. 80.

Берлински је уговор резултат једномесечног рада (1/2 јуна — 1/2 јула 1878.) Берлинског Конгреса, који беше сазван да смањи руску Велику Вуларску. Нама, Србија, не може бити криво, што је руска политика у томе питању претрпела велики пораз, али ће на дуго и дуго тиштати оне одредбе, којима је Берлински Уговор свртао српски народ и попутно његове идеале.

Српски је народ најдуже и најпорије водио борбу с Турцима, па му се ипак при дооби награда даје много мање него да онима које је туђ мач ослободио; мање, него ли онима који су се од нас много мање борили; мање, најзад, него ли и онима који се тада нису никако ни борили.

Расправе у овоме смислу, а намењене широј јавности, могу само бити од користи по интересе српског народа. Оне могу имати интересовати образовани свет за судбину нашег народа и пожеда некал бар у даљој будућности, учинити, да обавештени постојани поправ погрешку својих необавештених предака.

Одмах у уводу Г. Перич каже да не нише о Берлинском Уговору с гледишта политичког и међународног, већ жели да покаже какву је судбину сиромо тај уговор становницима оних области, које је Србија по Берлинском Уговору анектирала.

Да би ствар била разумљивија, Г. Перич даје најпре кратак али лев историски преглед о стању Срба под Турцима о Првом и Другом Устанку и творцима нове српске државе.

Презапећи на сам Берлински Уговор, писац с правом каже да је тај уговор с гледишта будућности српског народа толико испрштан као и Сан-Стефани. Срби би по оне последњим изгубили Македонију, али би се могли бар надати да ће једнога дана видети уједињену Србију, Восту с Херцеговином, Далмацију, Црну Гору и Ст. Србију. По Берлинском, пак, Уговору Аустрија узме Восту и Херцеговину, Србија и Црна Гора остаје раздвојене и тако се дан уједињења српских земаља изгуби омет у најбољој и неизвесној будућности.

У II одељку писац се бави о главном задатку своје студије, судбином становника присаједињених округа. То је питање за правнике у толико зајније и деликатније, што Берлински уговор бучи о томе, а између Србије и Турске нема никаквог нарочитог уговора, који би се на то односио. Утврдивши то, писац долази до закључка да је то питање уређено српским законима, кад већ Турска није имала за потребно да то питање реши у споразуму са Србијом. За Хришћане у ослобођеним крајевима Г. Перич каже да су добили на родност српску самог анексијом тих области, јер су то у главном били Срби, који су раширили руку дочекали српску војску. Стога, њима није ни дато право опције, јер га они нису ни желели. Кад, дакле, српски законодавац о томе ништа не говори, то значи да он сматра да је то питање решено самим принципима.

Поред хришћана било је у анектираним окупација још и мусулиман, који су тамо били стално настањени. Берлински Уговор не говори ништа о њиховој судбини, а тако исто о томе ћуто и доцнији уговори закључени између Србије и Турске. У овоме питању Г. Перич долази до закључка, да Србија није силом принуђавала мухамеданце да напусте земљу, већ је то оставила њима на вољу, сам је од оних, који су после Берлинског Уговора остали у Србији, тражила да се измире са новом ситуацијом. На тај начин мусулиман су имали да бирају између Србије и Турске. Број оних, који би остали у Србији, био је свакако познат, те се није имало бојати каквих смутњи од њихове стране. Отуда писац закључује да је *право опције* било резервисано мусулиманима, и ако то нигде није нарочито поменуто. Исто тако Србија се показала достојна независности својим законом од 1/2 фебруара 1880. год., којим је решено *атрарно* питање, и мухамеданцима, што су напустили Србију, исплаћено њихово имање.

Оне одредбе, које су се односиле на Турске мусулимане, нису се односиле и на Арнауце. Сећајући се њихова непријатељског држања према српском народу од најкада, Србија их је из анектираних земаља просто најурла. Г. Перич не мисли да је то било најпаметније решење тога питања, јер су Арнаути, неселивши се, остали и даље непомирљиви непријатељи српског народа у осталом делу Ст. Србије и Македоније. Чистећи од њих анектиране округе, Србија их је у већини масама поселила на југ у Ст. Србију и Македонију где су овет пали на врат српском народу и знатно повећали број Арнаута у колевци старе српске државе.

Ово последње гледиште јесте, по нашем мишљењу, најпаметније живје у овоме питању.

Ово су у главном питања којих се дотиче ова студија. Ако своју ову још додамо, да је ова књижица написана језиком модерног француског језика, онда се она сама собој препоручује својом образованијем читаоцу, а нарочито пазни правницима.

Београд,

проф. Мил. Ј. Ђорђевић

J. Cvijić: L' Époque glaciaire dans la Péninsule des Balkans. „Annales de Géographie“, tome IX, № 46, du 15. — VII — 1900., p. 359. — 372. Paris.

Године 1896. проф. Цвијич је открио трагове старих глечера на планини Рила, а у 1897. и 1898. год. нашао их је и на Динарским Пла-

нинама. Газне резултате својих истраживања поделио је у четири одељка.

I Структура и клима Родопских и Динарских Планина. — Родопски је масив најстарији од свих планина Балканског Полуострва, а састављен је из гранита и кристалистичких шкриљца. Раселима је разблјен у низе разних ираваца, које представљају најнише (2500—3000 м.) планине на полуострву као што је Олим, Рила, Шар Планина и друге. Планине су сиромашне атмосферским талозима, али је њихова висина потпомогла и омогућила постанак глечера.

Јужне Карпатске Планине припадају најниже набраном делу полуострва и ниске су. Само два врха Балканска (Јурукчал и Кадиманја) прелазе висину од 2200 м., која би била онде доводила на постанак глечера.

Динарске Планине имају горње слојеве поглавно од кречњака, који је настали пре 1500 м. Оне добијају годишње по 2 м. кише, а по висини заузимају друго место на Балканском Полуострву (2000—2500). То двоје било је узрок многобројним глечерима у ледено доба, чији је постанак потпомогнут карсним облицима динарских кречњачких висорама.

II Далмачка снежна граница и распрострањење снега. — Ни једна из Балканског Полуострва не диже се изнад кинеске снежне границе, па ипак многе планине имају снежанина.

Од Родопских у њима издизају Рила. Ови се поглавно налазе у цирковима, а ређе на самом гробу и то на северним и источним странама. Највећи се снежанини одрже преко целе године. У почетку септембра Рила је сва под снегом. То исто важи на северне стране Пирин. На осталим Родопским Планинама има само осамљених снежанина, а на Јурукчалу се снежне гомила одржавају дуже само у највишим местима.

Динарске су Планине после Риле најбогатије снегом. Међу њима заузима прво место у том погледу издизајући се Пролетија, на онда Комони, Дуринтор и босанско-херцеговачке планине Чарница, Водујак с Маглићем, Прећ и Трескавица.

III Распрострањење глечерских трагова. — У Родопској Салету нашао је писац трагове старих глечера на трима планинама: Рили, Перистери и Шар Планини.

На Рили су глечерски трагови: 32 цирка (25 отворених према северу, а 7 према истоку), чија је просечна висина дна 2280 м.; у цирковима се налазе као сведоци старе залеђености: морене, бразде, мутоиране стене и мала језера (102 на броју), која су издубљена у чврстим стенама или обичајна и загађена моренама, а леже на висини од 2100 до 2450 м. Снежна граница у глацијалној периоди била је на висини од 2100 м. Стари су глечери били већином мали и циркусни и нису слагали више од 2 км. испод цирка.

На Перистери убрја проф. Цвијич у глечерске трагове: цирк Марушину, у коме је Големо Језеро ограђено мореним бедемом. Морене се налазе испод цирка најдале за 1.5 км. Висина глацијалне снежне линије била је на висини од 2150 м.

На Шар Планини налазе се неколико циркова и једно циркусно језеро.

Ток изохонних наговештава, да је и на највишим врховима Средњег Балкана морало бити глечера, и ако њихови трагови још нису открити.

На Динарским Планинама има глечерских трагова у изобиљу. Писац их је нашао на планинама: Трескавица, Прећу, Чарници, Водујаку, Маглићу, Вичу и Дуринтору; а Пенч и Девис на: Бјеланици и Орлеу. На овим је планинама глечерски феномен В. П. био најјаче раширен. Циркови је мање него на Рили, они нису ни онако типични — јер се продужавају у карне ушле у место да представљају последњи степен ступњевитих долина — али су много већег пространства. Дно им је на висини од 1500—2000 м. У целом смјету писац је открио само 11 језера глацијалног порекла; сва су циркусна и леже на висини од 1500—1700 м.; нека су у чврстим стенама, а нека су ограђена и загађена моренама. Динарске су морене веће и многобројније од оних на Рили и играју важну улогу у економији предела, у којима се налазе.

Најдужи је био глечер из карне ушле Тисовице на Прећу, који је текао у долину Удбар; био је дугачак 6 км., а снажно је до 1280 м. висине. Снежна граница у глацијално доба била је на Прећу висока 1680 м.

Простран је био и глечер из Кабе у планини Трескавица, чија је гранична морена висока 1540 м. Глацијална снежна граница имала је висину од 1780 м.

На Чарници су била само два мала циркусна глечера. Снежна је граница била висока 1700 м.

Од многобројних глечера на Водујаку и Маглићу унајвећи је био онај, који је слагало из цирка Урвених Долана, у коме се налази једно велико и четири мала моренска језера. Највиша је морена назоћу 1500—1600 м. Глацијална снежна линија била је на висини од 1890—1950 м.

Са Дуринтора су слагали циркусни глечери на две стране. Највећи је био глечер Алишница на северној страни. Снежна граница у ледено доба била је висока 2010 м. На Бјеланици 1800 м., а на Орлеу 1400 м.

Полуострво у ледено доба. — Ледено је доба на Балканском Полуострву било врло значајно. Сви највиши врхови били су под глечерима, којих је било и на средњим планинама. Снежна граница у глацијалној епохи била је на оној висини, на којој се сада налази у Скадринаци између 60°30' и 61°30' ш., а то значи, да је клима нашег полуострва била слична клими која данас влада у Норвешкој. Снежна се граница на В. П. диже са планина на исток бар за 700 м., то најбоље показују изохонне. Ово се може објаснити разним климским приликама: планина је део богатије атмосферских талоза од источног, јер је ближи Јадранском Мору. Отуда су Динарске Планине сада богатије снежанинама, а у глацијално доба глечерима од свију осталих на полуострву.

IV Ледено доба и облици земљишта на Балканском Полуострву. — Стари су глечери били од великог утицаја на облици планина и П. Услед њих су све Рилне долине ступњевите и одликују се многим водопадима; код Динарских Планина глацијални су облици измешани карским процесом. Утицај старих глечера на топографију ретко се види изван карских висоравни, а много је чешћи утицај глацијалне климе, која је била влажнија, те давала могућност интензивној ерозији.

Три су главне врсте динарских облика: високе карске висоравни, велика поља и кањони. Ови последњи настали су из ових разлога: 1. реке највиших динарских области долазе из области богатих кишом, те располажу великом количином воде и имају јако ерозивно дејство пошто продру у кречњачку област, стварајући атмосферским талогом, где немају притока (или су оне врло слабе); и 2. спором уделама ове области ојачало је рад ерозија и убрзало стварање кањона. Награда, да су динарски кањони створени за време глацијалне епохе. Јер многе динарске реке не могу се данас борити противу карског процеса и стварати кањоне. Така је Сушица, чији је кањон морао постати за време кишовитије глацијалне периоде и утицајем моћних глечера, пошто сада њиме тече воде на целој дужини само над се снег топи. Исто то вреди за кањон реке Пине.

Неретва, Тара и Морача имаде су у ледено доба много више воде него данас и могле су створити кањоне.

Постанак малих кањона, који служе притокама главних река, приписује се нисак регресивној ерозији, која је овде у глацијално доба била врло снажна, а дошла је као резултат двају процеса: први је подземна ерозија изворских канала, а други је удубљивање главне реке. Услед првог се процеса извори речни удубљују све више, а услед другог спушта се све ниже ушће споредне реке.

У многим областима, које су доста богате кишом, ова се дејства прве још и данас, —

Ж. Радивојевић.

РАЗНО

Бугари о Српском Павиљону на Париској Изложби. С. С. Бончев, уредник месечника „Бугарска Сбирка“ штампао је у 7. свеску тог листа свој извештај „На сестеркој изложби у Паризу“. Између осталог, овако пише о Српском Павиљону:

„Српски Павиљон уређен је прејасно. Својашност му је представљена веома лепо српско-византијском архитектуром XII. века, разним украсима, великим средњим позлаћеним кубетом поред четири мања са стране. Срби се могу с правом поносити што им је нацрт за овај павиљон, свиком симпатичан, направио Србин (Милан Капетановић, професор у Великој Школи) а детаље такође Србин, Милорад Рувић, архитекта у Министарству Грађевина. — Разгледали смо са задовољством изложбу својих суседа и искрено се зарадовасмо успешним њихових индустријско-домаћинских прилика. Десно од уласка стављена је на угледно место занимљива и прекрасна сребрена минералозна збирка. Надзорници и службеници у овом павиљону услуживо објашњавају све о чему се питају и дају неволике, за времена спремање, лепе брошуре што их је штампао Министарство Народне Привреде о разним гранама српског културног живота. Између осталог пада у очи и скоро пронађени антропогени камен који је веома добар а за који се вели да је најбољи од свих који су до сад пронађени. О овом ће пасти своје мишљење специјалисти који посетите изложбу. Што се мене тиче, ја захваљујем начин рекламе којом се служе наши суседи, који су, поред осталог, изложили и своје минералне воде. Десно од уласка заузет је читав угао производима српских индустријских завода, политехнике и војне школе. У дну павиљона, такође десно, изложени су предмети народне просвете; а поред њих земљорадња и пампрнице. У средини је павиљона витрина за дуванске производе, мануфактура и домаћи рад. Наредно ваља споменути „етнографски музеј“ (поред павиљона) у којем су значајне збирке и српски костими разних епоха.“

Енглези о Николи Тесли. У последњем броју часописа „The Illustrated London“ изашла је слика Николе Тесле, српског електротехничара и проналазача (The Serbian electrician and inventor). Чувена Лондонска илустрација посвећује Тесли значајну белешку и вели: да су најпознати експерименти о преносу електрицитета на велика одстојања без губитка изворне снаге привукла изнова пажњу образованог света на овог српског научара. Ако су Теслини рачуни тачни, закључује енглески лист: онда ће се скоро водена снага, претворена у електрицитет, моћи преносити без икаквог губитка енергије с краја на крај света.

Руски преводи из српске књижевности. У збирци књига која излази у Петрограду под именом „Читатељ“ преведени су и штампани ови српски књижевни радови: *Деда Пера*, приповетка Јанка Веселиновића; *Света освета*, приповетка Симе Матавуља, и *Бомбај*, пушничка прта Др. Милана Јовановића. — У истој је збирци штампана и приповетка Томе Жежа *Црнојорка* за коју је грађа узета из српског народног живота.

Јанов Арбес и српске народне песме. У 3. броју овогодишње „Нове Искре“ доносимо лик и кратку биографију Јанова Арбеса, угледног чешког публициста и књижевника. Пожелели смо, да се и на срп-

ски језик преведе који од његових радова, ми то и сада понављамо, јер је Арбес нас Србе и задужио. Изучавајући разне словенске језике, он је се бавио и о нашем језику, из којег је превео на чешки и штампано ове српске народне песме: *Смрт Сенакина Нас*, *Цар Лазар и Милош Обилић*, *Смрт мајке Јулије*, *Обретенје младе цара Лазара* (у *Породичној Библиотеци*, 1863. г.); *Провајер Српскога Царства*, *Цар Сулејман и Сава Патријарх* (у *Отавину*, 1863. г.); *Смрт Краљевског Марка* (у *Лужичу*, 1863. г.); *Молба (босанска)* — (у *Чеху*, 1865.); *Старина Понак и кнез Бојоси* (у *Весни Бугнојорској*, 1863.); *Омер и Мејрима* (у *Којетима*, 1867.) Поред ових народних песама превео је у *Чеху* за годину 1865. и приповетку Д. Обрадовића *Пар Панауча*.

1865. године био је спремно за штампу велику збирку српских народних приповедака, али се оне, на жалост, загубиле код издавача.

Ј. Зд. Р.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. **Домаће газдинство.** (са 170 слика). По својим предавањима написао *Ј. Сладојевић*, управник Вишег Завода за васпитање девојака. Издање Српске Краљевско Дворске књижаре Мите Стајића. Београд, штампарија Павловића и Стојановића, 1900 — 8-на, стр. 326, 1—IV. Цена 6 динара.

2. **Прелом** Роман из наших дана. Написао Милан Недељковић. У Сарајеву, 1899. — Земљиска Штампарија. Од писца откупљено издање издавачке књижарнице Пахера и Кисића у Мостару. — 8-на, стр. 216. Цена 1 круна и 30 хелера.

3. **Иванско Цвете.** Збирка радова ученичке друшине „Српске Угледнице“ у гимназији Краља Милана I. — 1900, штампарија Ђорђа Мунца у Нишу. — 8-на, стр. 70 Цена ?

4. **Мала Библиотека.** Св. 13. *Д. В. Омичице: Disjecta.* Свеска II. У Мостару 1900. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. 16-на, стр. 86. Цијена 24 хелера или 30 п. д.

5. **Мала Библиотека.** Св. 14 *Бранислав Б. Нушић: Кнез од Семберије* Историјска сцена. У Мостару, 1900. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. 16-на, стр. 57. Цијена 24 хелера или 30 п. д.

6. **Обичан човек.** Пала у три чина. Написао *Бранислав Б. Нушић.* Прештампано из „Нове Искре“. Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1900. 16-на, стр. 102. — Цена 1 динар. (Може се добити само у администрацији „Нове Искре“).

7. **Рад.** Српски народни велики календар са савременим сликама за годину 1901., која је проста и има 365 дана. Година прва. Издање „Рада“, деоничарског друштва за издавање српских књига и новина, у Руми. У Новоме Саду, штампарија Ђорђа Николића, 1900. — 4-на, стр. 157. Цена 1 круна.

8. **Земљопис В. Даблица и П. В. Алменде.** *Земља.* Физичка географија за V разред средњих школа, од П. К. Алменде. Превео *Т. Радивојевић.* Београд, штампарија Св. Николића, 1900. — 8-на, стр. 111. Цена 2 динара.

9. **Земљопис за ниже разред средњих школа.** *Земља.* Основна знања из земљописа за први разред. 1. Земља као звезда. 2. Опште појмове земљине. 3. Земља као станиште људско. Написао *С. Антонић* и *Т. Радивојевић* Београд, штампарија Анд. Јовановића, 1900. — 8-на, стр. 79. Цена 1 динар.

НАПОМЕНА

Овим бројем улазимо у последњу четврт овогодишње „Нове Искре“. Молимо многе од својих претилатника да се зашитају: имају ли и каквих обавеза према „Новој Искри“ и зашто их не извршују? А после овог нека се такође зашитају: може ли немар и заборављање својих дужности оправдати ма кога? —

Пошто излажење „Нове Искре“ зависи једино о тачном плаћању претилатничком, ми ћемо у потребном часу изложити тачан рачун и о свом раду и о немару оних претилатника због којих је „Нова Искра“ доведена у најмучнији положај.

Још једном: молимо све дужне претилатнике да свој дуг измире што пре!

Власништво „Н. Искре“.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког 16. у месецу. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; или Србије год. 10 фор. или 20 дин. у валуту. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се *Р. Ј. Одавићу*, власнику „Нове Искре“, Љубићка ул. бр. 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић.*

Милош Велики — Штампарија Бојовића и Мићића (Кн. Спом. бр. 35.)